

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г., В. Търново, 2006, 397-501.

Обектът се намира на 2 км югоизточно от центъра на града в м. Брантиите. Той заема най-високата част от слабо изявена надзаливна тераса в меандър на левия бряг на Марица, образувана вследствие на алувиални процеси, свързани с Марица и нейния ляв приток Пенковска река. В резултат от дейността на двете реки е оформен както хумусният пласт, така и следващият го плътен жълт глинест хоризонт и най-долният пласт от пясък и чакъл. Северните участъци от обекта са компрометирани и унищожени от строителни, мелиоративни и селскостопански дейности от османския период до наши дни.

При спасителните разкопки е изяснено, че в тази местност има следи от човешка дейност от различни епохи. В северната част на терасата, в два сондажа е изследван културен пласт от ранната бронзова епоха. Разкритите контексти вероятно са следи от тънкослойно селище, съществувало в хронологическите рамки – края на РБЕ2 – началото на РБЕ3. На цялата проучена площ са открити общо 67 ритуални ями от ранната и късната желязна епоха и две с материали от средновековието.

В резултат от проведените през 2004 г. спасителни разкопки е определена територията, на която е разположено ямното светилище. Локализиран е неговия южен край, установено е че на запад и изток от изследваните участъци продължават зони с висока концентрация на ритуални ями. Компрометирането на терена от север затруднява определянето на границата на обекта в тази посока, но явно това е периферна зона. В северния сектор са открити само 6 ями, намиращи се на голямо разстояние една от друга. Останалите ями са разположени в централния и южния сектор на обекта, където са много по-концентрирани, като често по-късните застъпват и нарушават по-ранните.

Всички ями са вкопани в пласта от жълта глинеста пръст, който в различните участъци на обекта е с различна дебелина. В няколко случая по-дълбоките ями го пресичат и навлизат в пласта от пясък. Тъй като той е ронлив при някои от тях е установено укрепване на стените в долната част чрез измазване с глина. Ямите имат най-често цилиндрична, обърнато конична или полусферична форма и размери – диаметър на отвора от 0,50 до 2 м и дълбочина от 0,10 до 1,65 м. Пълнежът им е с различна структура, оцветяване и плътност от глинесто-песъкливия пласт, в който са вкопани. Най-често той е съставен от тъмнокафява или черна пръст с включвания с различна концентрация от въглени, пепел, късове глинена мазилка и замазка от жилища и огнища, животински кости, речни камъни.

Независимо от формата, размерите, характера на пълнежа и хронологията, неизменно във всяка от проучените ями са открити фрагменти от глинени съдове. Тяхното количество обаче е различно – докато в няколко ями броят им надхвърля 500, то в други са намерени единични фрагменти. При проучването на ямите от желязната епоха са открити и преминали през статистическа обработка общо 15110 керамични фрагмента. По отношение начина на изработване те се разделят по следния начин: работени на ръка – 13977, на грънчарско колело – 1133. Сред

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

работената на ръка керамика основен дял имат съдовете с огладена повърхност (47%), следвани от тези с излъскана повърхност (36%), на последно място са представителите на грубата керамика (17%). В ямите са открити фрагменти от всички категории съдове, като най-често срещани са гърнетата (36%), съдовете за пиене (24%), паниците (19,8%), амфоровидните (10,8%), хранилищата (2,6%), питосите (2,1%), капациите (1,6%), миниатюрните съдчета (1,2%) и още няколко с по-слабо статистическо присъствие. Относителният дял на орнаментирани съдове от Свиленград е сравнително нисък – 16,3% от общия брой. Представени са всички техники за украса на керамиката, използвани през РЖЕ. Като важна особеност на обекта при Свиленград трябва да се отчете това, че относителният дял на фрагментите от съдове, украсени чрез шамповане е най-висок. Основните орнаменти, от които са съставени мотивите на шампованата украса от ямите са S-овете (36,8%), псевдошнуровите (34,6%) и окръжностите (23,3%),

Особено място сред керамичния комплекс от Свиленград заема един амфоровиден съд, Той е с излъскана до метален блясък външната повърхност с черен цвят, украсен е с големи кухи букели и с шамповани и врязани мотиви, чието естетическо въздействие е усилено чрез инкрустация. Контекстът на откриването на този съд насочва датирането му към края на втория период на РЖЕ. Находката от Свиленград разширява територията и хронологическите рамки на разпространение на групата от амфоровидни съдове определени като представители на “локалния балкански вариант на амфорите Гава тип Б”.

За разлика от работената на ръка керамика, фрагменти от формувани на гърнчарско колело съдове са намерени в по-малко от половината от проучените ями. Сред тях значително преобладават тези с червен цвят (83,3%). Най-добре представените категории са паниците, кратеровидните и амфоровидните съдове, леканетата, следвани от чашите, каните и купите. В ямите са намерени и десетина фрагменти от импортни съдове, които допринасят за изясняването на хронологията на обекта.

Освен керамиката в ямите е открит разнообразен археологически материал – най-често излезли от употреба сечива и битови предмети – прешлени за вретено, тежести за стан, кръгове от стени на съдове, части от хромели, кремъчни оръдия, костени шила, железни ножове. Намерени са и 7 антропоморфни глинени фигурки, като четири от тях произхождат от една яма. Колекцията от 14 печата за шампована украса на керамика поставя обекта при Свиленград на второ място след селището при Овчарово по брой на откритите такива инструменти. Две находки – желязна кръстовидна брадва, част от бронзова фибула тип “Posamentieriefibeln” са изключително важни за изясняване посоките на контактите на района. Те са и най-ранните предмети, които могат да се свържат с ямното светилище, въпреки че брадвата е открита в компрометиран пласт, а фрагментът от фибула в яма от КЖЕ. Присъствието на значително количество по-ранни материали е установено във всички по-късните ями и това може да се приеме за една от особеностите на обекта при Свиленград.

Част от находките и разкритите археологически ситуации носят информация за провежданите обреди на ямното светилище. Намерените животински кости, основно от домашни животни, и овъглени зърна от житни и бобови растения са остатъци от поднасяните храни в ямите. В няколко ями са открити цели скелети на

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

животни – кучета, прасета, заек. Остеологичните изследвания показват, че са поставяни предимно млади животни, дори новородени или сукалчета. Тази обредност намира аналогии в практикуваните ритуали в съседна Елада по време празниците Тесмофории и Скира, когато в скални отвори или ями са хвърляни прасенца или кученца.

Сведенията от античните автори за извършването на човешки жертвоприношения при траките и натрупаните археологически потвърждения при проучването на ямни светилища, дават основания откритият в една яма детски скелет да се приеме за свидетелство за ритуално жертвоприношение. Скелетът е на 7-8 годишно дете, положено легнало на лявата си страна със свити крака и ръце.

Откритите най-ранни и най-късни сигнификативни находки позволяват да се посочат широките хронологически рамки, в които може да се постави функционирането на ямното светилище. Фибулата тип “Posamenterie” и кръстовидната брадва насочват възможната най-ранна дата към началото на I хил. пр. Хр., а най-късната се определя от фрагментите от вносни съдове и амфорна тара от втората половина на IV-III в. пр. Хр. Най-ранната дата обаче не е подкрепена с достатъчно други примери, за да се приеме, че светилището е функционирало през първия период на РЖЕ. Същевременно керамичният комплекс демонстрира форми и стил на орнаментацията, характерни за втория период на епохата. Статистическият анализ на керамиката показва, че от досега проучените ями най-ранни са група съоръжения, материалите от които могат да се отнесат към началото на втория период на РЖЕ. Фрагментите от вносна керамика от елинистическата епоха и части от култови огнища (есхари), позволяват да се приеме, че депонирането на най-късните ями от ЖЕ е извършено в края на IV или първата половина на III в. пр. Хр. В две ями, които по форма, размери и характер на запълнителя не се различават от останалите, са открити фрагменти от средновековни съдове от периода X-XI в.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ритуални ями от желязната епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив –Свиленград през 2005 г., В. Търново, 2008, 331-493. (съвместна публикация с Ю. Цветкова)

През 2005 г. продължиха спасителни разкопки на обект № 26 по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград-турска/гръцка граница. Работата през този сезон се съсредоточи в две основни направления – изследването на ямния комплекс от желязната епоха и детайлното проучване на структурите от ранната бронзова епоха (РБЕ). Паралелно с това, в северния участък на обекта, бе разкрито съоръжение от речни камъни от ранната желязна епоха (РЖЕ), което наложи неговото разкриване и документиране.

През 2005 г. бяха локализирани и проучени 67 ритуални ями. Както беше установено при разкопките през 2004 г. ямите са вкопани в пласт от жълта глинеста пръст (втори седиментоложки хоризонт), като по-дълбоките навлизат в пясъчните слоеве (трети седиментоложки хоризонт) под него.

По отношение формата и размерите изследваните през 2005 г. ями не се различават съществено от проучените през предходната година. Най-много са тези с цилиндрична или близка до цилиндър форма – 24, често срещани са съоръженията с форма на пресечен конус – 16 и тези които наподобяват обърнат конус с широката основа нагоре – 16. Ямите с форма на сегмент от сфера са 6, а крушовидните – 5. Не може да се установи връзка между формата и размерите на ямите. Преобладават ямите, дълбочината на които е до 1 м (53), като най-дълбоката достига 1,37 м. Най-често срещани са съоръженията с диаметър от 1 до 1,5 м, само при 12 ями е установен по-голям, а при други 10 – по-малък.

Както беше установено и при проучванията през 2004 г., независимо от формата, размерите и хронологията им, ямите имат запълнител със сходни характеристики. Обикновено той е съставен от тъмнокафява или черна пръст с различна плътност, която е примесена с въглени и дребни бучки горяла глина. В повечето ями се откриват късове отухлена глинена мазилка и замазка, керамични фрагменти, животински кости, камъни, части от хромели, дребни предмети и остатъци от горене. Прави впечатление почти пълното отсъствие на метални находки в ямите.

Във взетите проби за палеоботанични изследвания от 25 ями бяха открити семена от културни и диворастващи растения и това е потвърждение, че в ямите са поставяни храни с растителен произход.

В десет от проучените през 2005 г. ями са намерени човешки останки. В една от тях бяха разкрити два човешки скелета на възрастни индивиди – мъже на възраст 45-50 и 50-60 години. Скелетите са положени на дясната си страна, плътно един до друг, със свити ръце и крака. При антропологичните изследвания е установено, че върху черепа на по-възрастния има следи от преживяна трепанация. В останалите ями са открити кости или частично запазени скелети на малки деца, три от които са на новородени или недоносен плод.

Много важна е констатацията, че всички ями, съдържащи скелети и почти всички с кости от хора, са датирани в РЖЕ. Важно е също и това, че в ямите са поставяни предимно деца, всички в кърмаческа и първа детска възраст. Може да се

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

потърси връзка между този факт и установената досега само в ямния комплекс при Свиленград практика в ямите от КЖЕ да се поставят съвсем малки или новородени животни, която е потвърдена с примери и през 2005 г. Допустимо е да се предположи промяна в ритуалната практика, състояща се в замяна на човешката жертва с животинска в по-късния етап на функционирането на обекта. Фактът, че в ямните светилища от КЖЕ човешки останки се откриват много по-рядко, може да се обясни с тази промяна.

В ямите беше намерен разнообразен археологически материал, сред който най-многобройни са предметите и съоръженията, изработени от глина – антропоморфни фигурки (4 бр.), печати за нанасяне на шампована украса върху керамика (10 бр.), прешлени за вретено (27 бр.), тежести за стан (6 бр.), кръгове от стени на съдове (102 бр.), фрагменти от глинобитни съоръжения – есхари и первази на огнища, както и модел на огнище.

В пълнежа на всяка яма присъстват фрагменти от керамични съдове. Техният брой е различен и за отделните ями варира от над 1200 до под 10. При разкопките през 2005 г. в ямите са открити и подложени на първоначална статистическа обработка общо 13175 керамични фрагмента. От тях изработени на ръка са 12689, на грънчарско колело – 486. Представени са почти всички категории съдове от работената на ръка керамика, характерни за ЖЕ – гърнета, чаши и кантаросовидни съдове, паници, амфоровидни съдове, питоси, хранилища, кани, миниатюрни съдове, поставки за съдове, капаци, купи, цедки и кратеровидни съдове. Особено интересен е един голям съд, от който не са открити всички части. Според най-вероятната графична реконструкция съдът наподобява хранилище, което е поставено върху три кухи конични постаментата. Цялото тяло на съда, включително “краката”, е богато украсено с разположени в пана мотиви от шамповани орнаменти. Освен това върху плещите са прилепени четири удължени ниски букели, а в зоната на максималния диаметър, под букелите, са разположени ниски цилиндрични бутони. В една от ямите е открита част от зооморфно оформено устие на голям съд с черна излъскана до метален блясък повърхност, най-вероятно кана. Отвън му е придадена форма на стилизирана глава на птица с удължена човка, с малки издатъци са обозначени очите. Една изцяло запазена кана с голям обем представя сравнително рядко срещаните съдове от тази категория, дръжката на които не излиза над устието, а завършва на шията. Керамиката от РЖЕ е богато украсена, чрез прилагането на различни техники и комбинирането на мотивите е постигнато изключително многообразие в нейната орнаментация.

Сред керамиката, работена на колело, преобладават съдвете, получили след изпичането червен цвят. Най-добре представените категории са паниците амфоровидните и кратеровидните съдове. С единични фрагменти са представени още кани, леканета, гърнета, капаци, купи, чаши и цедки. Намерени са и няколко фрагменти от импортни съдове. Технологичните характеристики и украсата на два от тях са основание те да се причислят към кръга на гръцката керамика от геометричната епоха. Запазената основа за дръжка и украсата от концентрични окръжности, очертани с червена боя, на друг фрагмент, позволяват да се предположи, че е част от амфора от субгеометричната епоха. Вероятно също от амфори, но от архаичния период, са още два фрагмента, украсени с ивици кафява боя. Тези и още няколко, открити извън ямите фрагменти с подобни

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

характеристики, илюстрират връзките на траките, използвали ямния комплекс, с гръцките центрове по Егейското крайбрежие.

При разкопките през 2005 г. са намерени значителен брой предмети, изработени от камък и кремък. За част от тях хронологическото определяне е затруднено, защото са открити в компрометирани пластове. Такива са гладилките и кръговете, изработени от камък. Два от каменните предмети могат да бъдат определени като брусове. В пет от ямите се разкриха фрагменти или цели хромели. Най-често това са седловидни хромели, чийто хронологически диапазон на употреба е доста широк – от праисторията до античността. В една яма бе документиран фрагмент от четириъгълен хромелен камък от типа, наречен “олинтска мелница”, каквито бяха разкрити и през предишния сезон. Ареалът на разпространение на “олинтската мелница” обхваща почти цялото Средиземноморие – Гърция, Анатолия, Северна Африка, Италия, Южна Франция, а също така на териториите на дн. Чехия, Словакия, Румъния, Украйна. Произходът им се търси в рамките на източното Средиземноморие – континентална Гърция или Анатолия. Олинтската мелница е определена като мелницата на класическа Гърция – най-ранните екземпляри в Гърция се появяват в 5 в. пр. Хр., като движението им продължава на запад и в следващото столетие достигат до Сицилия и Южна Франция. Три от хромелите принадлежат към тип, не представен до момента на обекта – този на ротационните мелници. Всичките се откриват в ями, датирани в средновековието.

В пълнежа на две от ямите са открити две находки, изработени от кост. Едната представлява шило, направено от кост на дребно преживно животно. Предназначението на другия костен предмет е неясно. Той е изработен от разцепена на две лопатка на едро преживно животно, като е оформен кръг с размери 5,8x5,3 см. Тези предмети трябва да се свържат с локализираните на територията на обекта структури от РБЕ, тяхното депониране в ямите е случайно.

За да се изясни стратиграфията в северния сектор на обекта беше заложен сондаж в южния бряг на стар напоителен канал. Сондажът имаше размери 8x3 м и достигна в дълбочина до 2,80 м спрямо централния репер. На ниво 2,69 м от ЦР се достигна до настилка от плътно подредени дребни и средно големи речни камъни (съоръжение А). В профила бяха проследени няколко стратиграфски пласта. Под тънък хумусен пласт, следва насипен, наситен със строителни материали от намиращата се тук турска баня с дебелина 0,70-1 м. Пластът под него е от черна ронлива пръст със средна дебелина 0,50 м, в него се откриват смесени материали – керамика от всички представени на обекта епохи, турски керемиди, късове мазилка и животински кости. Следващият пласт има сив цвят и фина структура с включвания от изтляла органика, той представлява тинести наслаги. В него присъствието на археологически материали е спорадично, а откритата керамика е само работена на ръка. Непосредствено над настилката от речни камъни е разположен тънък пласт от пясък (до 0,10 м), който не се проследява в цялата площ на сондажа. Пластът, който съдържа натрупването от речни камъни, е от тъмна глинеста пръст, дебелината му не надвишава 0,15-0,20 м. В него е установена висока концентрация на археологически материали – керамични фрагменти, късове мазилка, животински кости и въглени.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Според проведените седиментоложки изследвания в този участък първите три пласта, разграничени в профила, са изградени от близък по състав материал и по тази причина най-вероятно образуването им е резултат на един или няколко процеса с близки стойности. Пластът със сив цвят е от органична тиня, отложена вследствие на заливен проточен режим. Различни са характеристиките на пласта от пясък, който свидетелства за промяна в условията за образуване на наслагите. Със сигурност антропогенен произход има настилката от речни камъни. Освен високата наситеност с археологически материали на пласта, в който е разположена, за това говори и подреждането на едно ниво на камъните, подборът им по отношение размери и цвят, както и еднакъв петрографски състав – преобладаващи са кварцовите късове.

За да се изследва напълно разкритата структура от речни камъни и свързаните с нея съоръжения, се предприе разширяване на сондажа на юг, като насипът от изхвърлената от канала пръст и компрометираните при строежа на банята пластове се отнеха с помощта на багер, под наблюдението на археолози. Така общата площ на сондажа достигна 80 м². При проучването на сивия утаечен пласт се изясни, че той е значително по-мощен в северна посока и изтънява в южна. След изчерпването му се установи, че древният терен е бил с денivelация на север. Локализира се южна граница на утаечните наслаги, т. е. брега на заливаното пространство. Разкри се изцяло настилката от речни камъни и няколко свързани с нея съоръжения. Площта на запазената част от настилката е около 25 м², като се има предвид обаче, че тя продължава на север и запад, общата ѝ площ вероятно е била много по-голяма. След проучването ѝ стана ясно, че тя лежи върху стерилен пласт от жълта глинестопесъчлива пръст.

Археологическите проучвания и седиментоложките наблюдения позволяват да се заключи, че в естествена падина в близост до левия бряг на Пенковска река за непродължителен период през РЖЕ са оформени няколко негативни контекста. По-късно тук е изградена настилката от речни камъни, около и в която допълнително са вкопавани съоръжения, палени са огньове, отлагани са битови материали. В резултат от тези действия, свързани с определена човешка дейност (временен обитаване? ритуални действия?), на това място са се натрупали културни напластявания. Последвалото заливане първоначално в руслов, а впоследствие в поймов режим, е довело до тяхното размиване и покриване с речни наслаги. Това обяснява наличието на известно количество археологически материали от РЖЕ в слоя от речен пясък и утаечния сив пласт.

При проучването на настилката от речни камъни и свързаните с нея съоръжения бяха открити и подложени на статистическа обработка общо 2721 керамични фрагмента. Преобладаващата част от тях са от работени на ръка съдове, само 3 фрагмента са от формувани на колело. Като цяло керамичният материал от северния сектор не се отличава от намерения в ямите. Освен керамиката в съоръжение А и разположените на неговото ниво структури, са открити прешлени за вретено голям брой кръгове от стени на съдове и други дребни предмети. От настилката от речни камъни произхожда и една желязна едноспирална фибула с висока триъгълна плочка. Типологически тя принадлежи към тип А12γ по Д. Гергова, която обединява едноспирални фибули с триъгълна плочка, чието разпространение се датира най-общо 7-6 в. пр. Хр.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Османският период на обекта е представен с една находка – бронзов печат, който също е открит в сектор Север и трябва да се свърже с локализираните там руини от турска баня. На печата е изписано име (Рамазан) и година (1301 г. по Хиджра = 02.11.1883-22.09.1884 г.).

В процеса на разкопките през 2005 г. бяха открити ями от всички епохи, представени на обекта. Както и през предходния археологически сезон, в повечето от ямите присъстваха разновременни материали. По тази причина датирането им се извършва по най-късните находки, произхождащи от тях.

При проучването на контексти от РБЕ в централния сектор на обекта са разкрити две ями, в които присъстват само материали тази епоха. Явно, те са част от комплекса от структури, които свидетелстват за най-ранното човешко присъствие на терасата.

Най-голям е броят на ямите от ЖЕ. Сред тях най-много са тези, в които е открита само работена на ръка керамика и липсват по-късни материали – 50. На базата на анализа на общо представената керамика от ямния комплекс, времето на изкопаването и запълването на тези 50 ями може да се постави в хронологическите рамки на втория период на РЖЕ в Тракия. Аргументите за това са значимото присъствие на характерните за този период категории и форми като хранилища, купи, биконични паници, големите амфоровидни и кантаросовидни съдове. Появата на тези съдове се поставя в края на първия или началото на втория период от РЖЕ, но производството и употребата им са най-интензивни в хронологическите рамки 8-6 в. пр. Хр. Важно основание за такава датировка е и водещият дял на типичната за тази фаза от РЖЕ щампована украса, сред която основно място заемат мотивите от S-ове.

В резултат на анализът на керамиката се налага извода, че сравнително по-ранни са ями 91, 102 и 114, докато ями 68, 73, 76, 82, 90, 98, 99 и 100, трябва да се смятат за по-късни в рамките на посочените хронологически рамки. Материалите от разкритите в сектор Север структури показват, че те са синхронни с групата на по-късните ями.

Като втора група са обособени 8 ями, които трябва да се датират по-късно, т. е. могат да се отнесат към КЖЕ.

В 7 от проучените ями освен керамика от ЖЕ се откриха и материали от средновековието. Явно след прекъсване от почти едно хилядолетие използването на високата тераса при вливането на р. Пенковска в Марица е възобновено. В 4 ями са открити керамичните фрагменти, които носят белезите на два вида производство от 7-8 в. – ранновизантийско и значително по-примитивно, свързано със славянската керамична традиция. От тези и от останалите три ями, произхождат единични фрагменти от съдове, изработени по характерни за ранното средновековие технологии.

Една от характерните особености на обекта при Свиленград е, че в пълнежа на по-късните ями винаги присъстват по-ранни материали. Докато за откритите единични фрагменти от РБЕ е най-логично да се допусне, че са попаднали случайно в ямите, то присъствието на голямо количество керамика от РЖЕ в съоръженията от КЖЕ едва ли е случайно. Изказаното предположение, че за запълване на ямите е използван отложен седимент от депо, съхранявало остатъци от определени ритуални дейности, би могло да обясни този факт. Допустимо е да

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

се приеме, че такава практика е битувала и ритуалната традиция е съхранена за периода на функционирането на обекта през I хил. пр. Хр. Тази хипотеза обаче е неприложима по отношение на всички средновековни ями, в пълнежа на които материалите от ЖЕ също са преобладаващи. В случаите когато по-късните ями нарушават по-ранни може да се приеме, че запълнителят от разрушените съоръжения е използван отново. Когато обаче ямите не засягат по-ранни, наличието в тях на значително количество керамика и находки от ЖЕ е трудно обяснимо.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Cult Places of the Thracians in the Eastern Rhodopes Mountains (end of the 2nd – 1st millennium BC). – In: The Culture of the Thracians and their Neighbours. Proceedings of the International Symposium in memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki with a Round Table “Archaeological Map of Bulgaria”. BAR International Series 1350, Oxford, 2005, 153-158.

Статията отразява достигнатото ниво на познание за култовите места на траките в Източните Родопи до края на 90-те години на 20 в. В нея са представени събраните по археологически път данни за източнородопските тракийски култови места, тяхната класификация по формален признак и са очертани както някои от установените им общи характеристики, така и специфичните им особености.

В резултат на анализа, илюстриран с примери, са предложени няколко обобщаващи извода:

- В Източните дялове на Родопите най-широко са разпространени култовите места, разположени на билото на планински върхове или възвишения, доминиращи над околността. Установеното предпочитание към върховете у родопските траки се потвърждава от сведението на Херодот за тракийското прорицалище на Дионис, което се намира на “най-високата планина” (Hdr. VII, 111). Планината в древните религиозни вярвания олицетворява центъра на космоса и се възприема като връзка между земята и небето или тя е axis mundi (Елиаде 1998, 26). Разположените на връх култови места не са изолирано явление в културните традиции на Източното Средиземноморие, подобни планински светилища са засвидетелствани от II хил. пр. Хр. в Егейския свят и тяхното функциониране не прекъсва през следващите хилядолетия (Rutkowski 1972, 130-138; Jones 1999, 22-27).

- Представените култови обекти от Източните Родопи по отношение на своето място в йерархията на култовите места, значение и функции попадат в първите две категории на “светите места” в Тракия, по предложената от Домарадски категоризация. (Domaradzki 1994, 69).

Към първата категория – “оброчищата” могат да се причислят тези от разположените на било обекти, които нямат каменно ограждане. Тези места били посещавани от населението от близката околност в определени дни на годината за извършването на обредни действия, следи от които са находките по повърхността. Установената по-ниска степен на наситеност с археологически материали при някои от тях може да се обясни с по-краткия период на използването им и потесния кръг от поклонници. Вероятно това са били най-често срещаните обекти за провеждане на ритуални дейности, като не е изключено около едно селище да е имало няколко такива. Това предположение може да се подкрепи с по-късни примери – в някои съвременни селища още се пази спомена за десетки оброчи и оброчища, разположени в околността. Култовите места от тази категория, които са удовлетворявали религиозните потребности на населението от близкото селище, не са еволюирали и при тях не са се появили признаците за определянето им като светилища.

Втората категория – “светилищата” обединява обектите с очертана свещена територия. Като правило тези обекти се характеризират с висока концентрация на археологически материали – следи от интензивните култови дейности провеждани там. За разлика от оброчищата, на светилищата се откриват глинени замазки,

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

огнища, части от постройки. Основният елемент при тях е каменната ограда, която отделя сакралното от профанното пространство. При няколко от проучените култови места е констатирано, че каменните ограждения са изградени в определен момент от функционирането им, което подсказва за настъпили промени в организацията им и в обредните практики. По-късното ограждане на свещената територия е установено и на светилища в други части на тракийските земи (Domaradzki 1994, 77). Тази категория култови паметници са имали локално или регионално значение, като с времето популярността на някои от тях може да е надхвърляла родовата или племенна територия и да са придобивали общотракийско значение, както известното прорицалище на Дионис. От друга страна известността и почитанието към определено култовото място може да се превърне в селищнообразуващ фактор. Това добре се илюстрира от казаното от Флавий Филострат за Родопското светилище на Рез, който съобщава, че около светилището му има много села (Phil. Her. 62 ff).

- Регистрираните особености при някои култови места подсказват за многообразието на обредните практики. Отсъствието на животински кости в културните напластявания на някои от обектите означава, че на тях не са извършвани животински жертвоприношения, а вероятно са принасяни храни с растителен произход. Откритите части кремъчни или метални сърпове на няколко от проучените, дава допълнителни основания да се предположи, че на тези светилища са се почитали божества, покровителстващи земеделието и плодородието.

- В Източните Родопи е засвидетелствана хилядолетна традиция в почитането на определени места. Известни са обекти със следи от култови дейности от енеолита до средновековието (Пчеларово, Татул). Някои от върховете, заемани от тракийски светилища, и до днес са обект на религиозни обреди (вр. Дамбалъ).

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Глинени печати за украса на керамика от РЖЕ в Тракия. – В: Гетите – култура и традиции (Хелис 5), София 2006, 298-312.

Орнаменти, нанесени чрез отпечатване върху глинени съдове са известни от предходни епохи, но шампованата украса с присъщия ѝ геометричен стил, е най-характерната декорация за керамиката от ранната желязна епоха (РЖЕ) в Тракия. Изключителното многообразие на шампованите мотиви произтича, както от сложно съчетаните орнаменти, така и от разнообразието на използваните печати за нанасянето им, всеки от които е уникален. Най-често тези печати са изработвани от глина.

Въпреки широкото разпространение на съдовете с шампована украса, печати за нанасянето ѝ са открити на малък брой обекти. Повечето от намерените досега такива предмети произхождат от Югоизточна България, където и шампованата украса е най-често срещана. Глинени печати са известни от 14 обекта от този район, като повечето от тях са разположени в Сакар и Източните Родопи.

Статистическият анализ показва, че най-често срещаните шамповани орнаменти за украса на керамиката от РЖЕ са три – окръжности, псевдошнур и такива с формата на буквата “S”. Към тях трябва да се прибавят няколко орнамента с по-голяма площ, употребявани главно за украса на питоси, които обединява условният термин “широка шампа”. Освен тези са известни още пет, използването на които е епизодично – “двойки”, ромбове, лунички, квадрати и ъгли. Единични примери представят мотиви, изградени от триъгълници, осмици и други фигури. Закономерно най-голямата част от откритите печати са за нанасяне на най-популярните шамповани орнаменти.

Изработването на печатите не е изисквало специални условия или умения. Чисто утилитарните им функции са определили и формите им – максимално опростени и удобни за работа. Най-общо те могат да се разделят на две групи – единични, за отпечатване на един и комбинирани – за два орнамента.

Вероятно в някои случаи за украсяване на съдовете са използвани или приспособявани уреди от други материали. Така например, възможно е нецентрираните единични окръжности да са били нанасяни с кух предмет – по-големите с кост, по-малките – с перо. При разкопките на светилището Ада тепе при Крумовград бяха открити няколко фрагмента от чаши, чиято украса е отпечатана с помощта на мидени черупки.

Декорирането на съдовете с помощта на специално изработени печати или с приспособени за това предмети е подчинено на определени правила. При статистическата обработка на керамиката за всяка категория или форма съдове се установяват повтаряеми закономерности по отношение избора и съчетаването на орнаментите, месторазположение на мотивите върху съдовете и изграждането на композициите. Създадена от едни и същи орнаменти и мотиви украсата на съдовете от РЖЕ впечатлява с голямото разнообразие на комбинациите между тях, като същевременно на твърде обширна територия се наблюдава устойчивост на композиционния замисъл за всяка категория съдове. Като цяло украсата на керамиката от РЖЕ в Тракия е подчинена на общ декоративен стил. Този стил, отличаващ се със строгост и премерен естетизъм на рисунъка, се характеризира с геометризъм, симетричност и ритмична повтаряемост на детайла. Геометричният

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

декоративен стил, наследил традиции в керамичното производство от предходни епохи, е израз на абстрактно отражение на действителността, а отделните орнаменти и мотиви са носители на определена информация и представляват трайни формули със закодирани семиотични символи.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Археологически проучвания на обект “Извора” при гр. Белово. – Поселищен живот в Тракия IV, Ямбол 2006, 177-188.

Обект “Извора” се намира на 200 м източно от крайните къщи на кв. Малко Белово, непосредствено северно от пътя Белово – Пазарджик. Той е разположен в тила на най-високата тераса на десния бряг на р. Марица, в подножието на северния склон на рида Алабак. Важен фактор за разполагането на това мястото на археологически обект без съмнение е наличието на мощен водоизточник – извор, който сега е каптиран и е изградена помпена станция. Общата площ, която заема обектът е около 30 дка и по-голямата част от нея е подложена на земеделска обработка. При изграждането на пътя през 40-те години на XX век в склона над извора е открита тракийска куполна гробница. През 80-те години при прокарване на канал през територията на обекта са разрушени няколко култови ями, материали от които са прибрани в Музейната сбирка в Белово. При обхожданията през февруари бяха открити керамични находки от втория период на РЖЕ, от КЖЕ, включително вносна керамика и от средновековието.

На територия на обекта беше проведено прецизно предварително изследване чрез обхождания в плътна верига и отбелязване на всички видими на повърхността на терена археологически материали. Установената концентрация на артефакти за всеки участък беше нанесена върху плана на обекта и това позволи да се прецизират границите му, да се очертаят зони с висока наситеност на находки и да се определят най-подходящите участъци за сондажни разкопки.

Особеностите на обекта наложиха разделянето на неговата територия на два сектора – източен и западен. Проучването се проведе чрез малки сондажи, които се разширяваха в случай, на разкриване на културен пласт или археологическа ситуация.

В сектор Изток бяха заложени 7 сондажа с обща проучена площ 22 кв. м. В два от тях се попадна на седимент с характеристики на културен пласт. В профилите на изкопите ясно се разграничиха два стратиграфски пласта – горен от светло кафява пръст с дебелина до 0,30 м и долен от пръст с черен цвят, дебел от 0,20 до 0,40 м. И в двата пласта пръстът беше примесена с керамични фрагменти, късове отухлена глина и мазилка, животински кости, въглени и други органични остатъци. Находките от и двата пласта се отнасят към края на РЖЕ и КЖЕ. В другите сондажи беше установена висока наситеност с археологически материали в орницата до дълбочина 0,40 от повърхността, под това ниво концентрацията им рязко намалява и на дълбочина 0,50-0,60 м се достига до стерилна почва. Находките от тези сондажи са твърде разнообразни – освен керамика от втория период на РЖЕ и от КЖЕ, се откриваха материали от средновековието, както и единични керамични фрагменти от римската епоха и късната античност. Особен интерес представлява намерения на повърхността фрагмент от архаична керамика, украсен с нанесени с червена боя концентрични окръжности. Открити бяха също бронзова халкичка, вероятно обица, острие от желязно ножче, желязно шило, част от прешлен за вретено и ретуширано кремъчно острие.

В сектор Запад се работи в 6 сондажа с обща площ 24 кв. м, като наличие на културен пласт беше установено в 4 от тях. Културният пласт е от тъмно кафява ронлива пръст, примесена с археологически материали, в сондаж 11 се откриха 2

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

струпвания – на строителна керамика и на камъни. В този сондаж културният пласт достига до дълбочина 0,86 м от повърхността. Откритите материали са от втория период на РЖЕ и от КЖЕ. Като по-важни находки могат да се посочат два фрагмента от питоси, украсени с широка шампа, част от глинена антропоморфна фигурка, жетон от стена на съд и сечиво от еленов рог.

В два сондажа (№ 1 и № 5) се разкриха археологически структури – ями, изградени в различни епохи.

В сондаж 5 се достигна до ямата след изчерпване на културния пласт на дълбочина 0,60 м. Тя е вкопана в жълтокафявата стерилна почва, устието ѝ има неправилна овална форма с диаметър 2,65 м по оста И-З. Има форма на неправилен пресечен конус, като височината ѝ от долната до горната основа е 2,23 м. Запълнена е с черна ронлива пръст, в която се срещат керамични фрагменти, късове мазилка, животински кости и въглени. Пълнежът не е еднороден, в него има включвания от жълтокафява пръст, като на дълбочина 0,75 м от устието, се установи пласт от такава пръст с дебелина от 0,15 до 0,30 м (запечатка?). В горната част на ямата, в средата ѝ са поставени два камъка, долният от които е дялана плоча с размери 0,80x0,60x0,15 м. Дъното на ямата е равно и е покрито с пласт от въглени с дебелина 0,10-0,12 м. Откритата в ямата керамика е от втория период на РЖЕ и началото на КЖЕ. Намерените фрагменти от вносни съдове – малък фрагмент от устие на червенофигурен скифос, още две устия на скифоси и стени на съдове, покрити с черен фирнис, от края на V или началото на IV в. пр. Хр. и дъно от чернофирнисова атическа чашка от първата половина на IV в. пр. Хр., позволяват да се прецизира датировката на това съоръжение.

Устието на ямата в сондаж 1 беше разкрито на дълбочина 0,40 от повърхността. Тя е с неправилна цилиндрична форма и равно дъно, в горната си част е по-широка и стъпаловидно се стеснява надолу, диаметъра на устието ѝ е 1,47 м, а дълбочината 1,27 м. Запълнена е с черна ронлива пръст, която ясно се разграничава от стерилната жълта глинеста почва, в която е вкопана. В черната пръст се открива голямо количество битова керамика, строителна керамика, големи животински кости, въглени и камъни, някои, от които са части от хромели. Повечето от керамичните фрагменти са от съдове, работени на колело, като по-голямата част от тях са силно деформирани вследствие на горене. На дълбочина 0,90-1,00 м в ямата беше открит скелет на конче. Животното е поставено в ямата легнало на лявата си страна, вероятно вратът му е бил счупен или прерязан, защото е обърнат назад и положен под тялото, а главата се откри между краката. Под скелета на коня се разкри каменно струпване със следи от силен огън и керамични фрагменти във висока концентрация. Повечето от фрагментите са прегорели и деформирани. Сред тях се намериха два от съд покрит с глеч от XI-XII в. Такава е датировката и на по-голямата част от откритата керамика в ямата. Интерес предизвиква намирането и на известно количество праисторическа керамика (РБЕ), която не е горяла допълнително. Не е ясно дали праисторическите фрагменти са попаднали в ямата случайно при засипването ѝ, защото в никой от съседните сондажи не бяха открити такива материали.

Липсата на находки, датирани след средата на IV в. пр. Хр. поставя въпроса дали животът на това място е продължил до края на века. В случай че функционирането на обекта “Извора” е прекъснало преди края на IV в. пр. Хр.,

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

може да се предположи приемственост с обекта в м. Милчовец, разположен на около 200 м южно, нагоре по склона, където бяха открити интензивни следи от човешка дейност от ранноелинистическата епоха. По това време е била изградена и куполната гробница, разположена между двете местности.

Резултатите от проучванията в м. Извора през 2000 г. както и откритите в миналото паметници и находки говорят за съществуването на важен селищен център в района на Малко Белово, чиято най-висока активност съвпада с времето на съществуването на Емпорион Пистирос, с който той без съмнение е бил свързан.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ритуални ями от ранната елинистическа епоха в м. “Милчовец” при гр. Белово. – Поселищен живот в Тракия IV, Ямбол, 2006, 189-198. (съвместна публикация с А. Гоцев)

Обектът се намира на 250 м източно от кв. Малко Белово, непосредствено южно над пътя Белово – Пазарджик. Той е разположен на скат със силен наклон на север, част от най-северните склонове на рида Алабак.

Разкопките имаха за цел установяването границите на обекта, неговата стратиграфия и хронология. Бяха заложени 15 сондажа, в които беше проучен повече или по-малко интензивен културен пласт, а в няколко бяха разкрити и документирани археологически ситуации. Дебелината на културния пласт варира в отделните сондажи от 0,20 до 1 м.

По отношение на параметрите и особеностите им разкритите негативни контексти могат да се разделят на две групи. Аморфната форма, размитите граници и размерите на тези от сондажи 5 и 7, а вероятно и контекст 3 от сондаж 13, ги отличават от съоръженията 1 и 2 в сондаж 13. Тези различия затрудняват категоричната интерпретация на всички като ритуални ями. От друга страна установеното вече многообразие на този вид паметници в земите на траките, позволява да се допусне, че става дума за различни по вид съоръжения със сходно предназначение – провеждане на култови дейности. Трябва да се има предвид и възможността за по-късно частично нарушаване на целостта на по-големите и разположените по-близо до повърхността съоръжения.

Въпреки, че във всяка от тези структури присъстват еднакви елементи – керамични фрагменти, късове горяла глина, животински кости и въглени, съществуват различия, свързани с техния дял в пълнежа и в наличието на други находки. Контекст 1 от Сондаж 13 се отличава с големия брой функционално сходни съдове, съдът с култово предназначение, както и с амулета от мечи нокът – една рядко срещана находка. Голямото количество части от архитектура и бронзовата монета отличават съоръжението, проучено в сондаж 7, както тежестите за стан и фрагментите от вносна керамика – това в сондаж 5, а покритието от камъни и фрагментите от питоси – съответно контексти 2 и 3 в сондаж 13.

Откритите три фибули не са запазени напълно, но е ясно че принадлежат към т.нар. “тракийски тип”. Най-добре съхранената – бронзовата се отнася към тип III и е най-близо до вариант 308 по класификацията на М. Домарадски. Той поставя появата на тези фибули във втората половина на IV в, но използването им е главно през III в пр. Хр. Бронзовата фибула от м. “Милчовец” има най-точни аналогии с находки от Пистирос.

Намереният в контекст 1 на сондаж 13 отчасти запазен кратеровиден съд с богата фигурална украса, характерна за т. нар. “група Цепина”, принадлежи към обособения вид тракийска керамика с култово предназначение. Откриването на този съд в Малко Белово допринася за маркирането на северната граница на разпространението на този тип керамика в Родопите.

В няколко от сондажите бяха открити фрагменти от гръцка керамика. Най-ранен от тях е фрагмент от скифос от втората половина на V – първата половина на IV в пр. Хр. В най-долния механичен пласт на сондаж 1 заедно с бронзова монета на Александър III Македонски е намерена част от чернофирнисов атически

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

кантарос от втората половина на IV в пр. Хр. В негативния контекст, проучен в сондаж 5, са открити общо 7 фрагмента от съдове покрити с черен фирнис, всички от III в. пр. Хр. – сред тях три от един и два от друг кантарос, устие от малка чашка, стена с украса тип “West slope”, която се отнася към първата трета на III в. пр. Хр. Един фрагмент с такава украса, но от най-ранния тип – от 80-те години на III в пр. Хр. е открит и в сондаж 3.

Тези находки значително облекчават датирането на обекта – той е съществувал през втората половина на IV и първата половина на III в пр. Хр., като функционирането му е най-интензивно през ранноелинистическата епоха, времето от което са и двете намерени монети.

Проведените проучвания в м. “Милчовец” допринесоха за определянето на границите на съществувалия на това място обект и за изясняване на неговата стратиграфия и хронология. Сондажният характер и ограничената площ на разкопките обаче затрудняват категоричното определяне на вида на обекта. На този етап може да се приеме, че разкритите археологически структури представляват ритуални ями. Остава неизяснен въпросът за характера на отложените културни напластявания със значителен интензитет, открити в няколко сондажа. Възможно е те да представляват остатъци от съоръжения, обслужвали функционирането на ямното светилище. Вече са разкрити значителен брой “ямни светилища” или “полета с обредни ями” в земите, населявани от траките и въпреки че такива са известни и от другаде, те могат да бъдат определени като специфична особеност на тракийската култура.

Логично е да се предположи връзката между разположените в непосредствена близост три тракийски обекта източно от днешния квартал Малко Белово – селище, некропол и култово място, всеки от които отразява хронологически етап от развитието и различен аспект от функционирането на този тракийски комплекс. Важен фактор за появата му на това място е преминаващата оттук важна комуникационна артерия, която е свързвала територията на Горна Марица през Западните Родопи с долината на Места и още на юг – с Егейското крайбрежие. Хронологията на обекта, както и близостта му до емпорион Пистирос определя значението му за правилното разбиране на взаимодействията между траки и елини в района на горното течение на р. Марица.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Разкопки на долменен некропол в м. Баямлъка, при с. Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 180-183. (съвместна публикация със С. Илиев)

Проведените през лятото на 2006 г. археологически разкопки са част от започналата през 2004 г. програма за издирване и проучване на мегалитните паметници на територия на община Любимец.

На билото на рида, разположен източно над Баямлъшки дол, са регистрирани общо 6 долмена. Тази група отстои на около 1 км източно от проучваната през 2004 и 2005 г. могила с два долмена, която е натрупана на рида, издигащ се западно от Баямлъшки дол. Всички споменати паметници в различна степен са пострадали от иманярски действия. Обект на изследване през 2006 г. бяха две съоръжения, локализиращи в м. Горелия орман, която е част от м. Баямлъка и е на 3,5 км северно от с. Васково. Според местоположението си те са получили номера 2 и 3.

Долмен 2 е разположен в центъра на могилен насип с височина 0,90 м и диаметър 16 м със слаба денivelация от запад на изток. Той е ориентиран по дългата си ос в посока север-юг с леко отклонение на изток. Иманярски изкоп е разкрил отчасти гробната камера. От нея са запазени долните плочи от надлъжните стени, които са били съставни и задната северна стена, оформена от две вертикални плочи, западната от които е съборена в камерата. На повърхността на могилата са разхвърляни големи късове от обработени плочи, вероятно части от разбитата покривна плоча или тези от стените на долмена. На около метър пред камерата личат няколко полегнали плочи, които са били подредени в посока изток-запад, оформяйки фасадата.

На 20 м северно-северозападно от Долмен 2 е регистриран долменоподобен гроб. Оформен е от четири вертикално поставени плочи, сега разместени, вследствие на иманярска интервенция. Камерата има приблизителни вътрешни размери 1,30x0,65 м и ориентация северозапад-югоизток (азимут 126°). Около нея е натрупан насип с диаметър около 5 м и височина – 0,4 м. Плочите, използвани за изграждането на двете съоръжения, са отцепени от местни параметаморфни скали – гнайси. Могилните насипи са натрупани основно от ломени кварцови камъни, също с местен произход.

В резултат на проведените разкопки бяха напълно разкрити камерите на двете съоръжения, проучен бе могилния насип до нивото на кварцитния кожух, изследвано беше предфасадното пространство на долмен 2.

Проучването на камерата на долмен 2 бе затруднено от наличието на пропадналата плоча от северната напречна стена. Насипът там бе отнет първоначално в източната половина като бе оформен профил север-юг, след което плочата бе вдигната и опряна до източната надлъжна плоча на долмена, фиксирана с помощта на дървена подпора. Това даде възможност да се изясни, че падналата плоча всъщност е била умишлено преместена, тя е завъртяна по двете си оси, така че лежи на външната си страна с горната си част към мястото на основата. Камерата е имала трапецовидно напречно сечение, леко наклонените навътре странични стени са затваряли помежду си напречните, като здравината на сглобката е осигурена чрез издълбани в тях жлеbove. За под служи основната гнайсова скала, която е допълнително подравена. Поради това, че долменът е

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

пострадал сериозно от иманярска интервенция, вътрешните размери на камерата могат да се установят само приблизително – 1,95x1,40 м, височината на северната стена е около 1,30 м и това дава представа за нивото, на което е лежала покривната плоча. Не се откриха цели или части от плочи, оформящи преддверие или дромос. В камерата и пред нея не се установиха следи от погребение.

Могилният насип около долмена е натрупан от камъни, чиято функция вероятно е била да укрепва съоръжението и да служи като дренаж. Височината му сега достига до нивата на долните плочи от надлъжните стени на камерата. С цел да се проследи начина на натрупване бе направен разрез, като в югоизточния сектор камъните бяха отнети до стерил, така че се оформи профил по реброто. Насипът е съставен основно от кварцити, но се срещат и отделни гнайсови плочи, както и единични хромелни камъни. Във вертикалното му изграждане се наблюдава съзнателна подредба на камъните – в основата са полагани по едри скални късове, по-големи камъни са натрупани в източната периферия, където поради денивелацията на терена е било необходимо по-стабилно укрепване. В горната част насипът е съставен от камъни с по-малки размери. В периферията на североизточния сектор бе разкрита масивна гнайсова плоча, която най-вероятно не е част от насипа, а е преместен конструктивен елемент от долмена.

На юг каменният насип опира във фасада, изградена от 12 гнайсови плочи. Първоначално те са стояли вертикално, но впоследствие под натиска на насипа или в резултат от човешка намеса са полегнали почти хоризонтално на юг и отчасти са затрупани от разсипа от камъни. Разкриването на плочите от фасадата и установяването на броят им стана възможно след проучването на предфасадното пространство и отнемането на каменния насип в югоизточния сектор. Установи се, че за укрепването на плочите в основите им са били полагани едри камъни. В централната част на фасадата са поставени плочи с по-големи размери, докато периферните са по-ниски и по-тънки.

Културният пласт в предфасадното пространство е с дебелина около 0,40 м. Той е съставен от светлокафява пясъчлива пръст, в която е установена средна концентрация на керамични фрагменти. Откри се известно количество горели човешки кости.

Археологическият материал от разкопките на долмен 2 е оскъден и е представен основно от битова керамика, работена на ръка и на колело. Във вътрешността на камерата се намери незначително количество хронологически смесена керамика. В горния хумусен пласт на могилния насип са открити повечето метални находки – лък от ладиевидна фибула, два спирални пръстени, халка. Най-вероятно те са изхвърлени от камерата при иманярските интервенции. Керамичният материал произхожда основно от предфасадното пространство, но той е без ясен стратиграфски контекст. Във всички механични пластове е представена керамика от два хронологически периода – втора фаза на РЖЕ и късно римска епоха. Сред керамиката на ръка от РЖЕ се срещат фрагменти главно от паници, чаши, гърнета, както и от един амфоровиден съд, работените на колело съдове са представени с фрагменти от амфори, чаши и паници. Идентични са и находките от долменоподобния гроб, открити основно в изкопаната от иманяри пръст, извън съоръжението. Присъствието на римска керамика на обекта може да се обясни с разположеното в близост антично селище.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Проученият еднокамерен долмен може да се причисли към групата на сакарските долмени със съставни надлъжни стени. Този конструктивен похват е използван при изграждането на долмена в същата местност, открит и изследван през 2004 г., както и тези в местностите Нъчеви чаири, Пейов кладанец и Гердемското кули при с. Хлябово и Бялата трева при с. Българска поляна. Само първите три от тях, обаче имат представителна фасада от вертикални плочи, както и разположено в близост по-малко мегалитно съоръжение, използвано вероятно като осуарий.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Проучване на некропол от долмени в землището на с. Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 130-134. (съвместна публикация със С. Илиев)

През 2007 г. продължиха изследванията на мегалитните паметници в Сакарския регион. В резултат от проведените през март теренни обхождания бяха регистрирани голям брой неизвестни обекти и в голяма степен се изясниха границите на некрополите в микрорайона Оряхово-Васково-Дрипчево-Младиново. През месец октомври бяха проучени две от новооткритите съоръжения с номера 6 и 11, които се намират в м. Горелия орман, на 3,7 км северно от с. Васково и отстоят на 117 м едно от друго. Те са част от некропола в м. Баямлъка, разположен на билото на невисок рид, ориентиран в посока север-юг, от който през 2006 г. бяха проучени две съоръжения.

Натрупаният опит от 2004 г. до сега позволи в изследването на паметниците да се приложи вече наложилото се разграничение на три макроконтекста – моголен насип, предфасадно пространство и камера на съоръжението. Това условно разделение дава възможност да се следят ситуациите и вътрешната хронология на комплексите достатъчно обективно.

Съоръжение 6

Това съоръжение беше избрано за проучване поради относително добрата му съхраненост. На място бяха запазени и четирите плочи от стените му, които обаче са силно наклонени, а покривната е отместена на изток и част от нея е отчупена. Ориентацията на камерата е 160°-340°. Пред южната напречна плоча косо е разположена още една вертикална, за която може да се допусне, че маркира незапазена част от съоръжението.

За да се достигне до кварцитния кожух, укрепващ камерата, беше отнет пласт от пръст, дебелината на който се увеличава към периферията. Този пласт е акумулиран в следствие на ерозионни процеси и охумусяване на почвата. В него се откри известно количество керамични фрагменти, предимно от работени на колело съдове от римската епоха.

Насипът от кварцитни късове има овална форма, той е по-висок в централната част и се понижава към периферията, където обаче са разположени относително по-едри къмъни.

В западната и югозападната част на насипа бяха разкрити четири хоризонтално положени големи гнайсови плочи, които са ориентирани в различни посоки. Върху най-южната от тях има конично просвредляване с диаметър на отвора 0,15 м и дълбочина 0,07 м.

При разчистване и прерязане от североизток на кварцитния кожух, се откри известно количество работена на ръка керамика, която се отнася към втория период на РЖЕ. Беше установено, че насипът от кварцити лежи върху стерилна пръст.

В камерата се попадна на пласт от ронлива пръст с черен цвят. В него бяха открити човешки кости без анатомичен порядък. Антропологическият анализ показва, че костите са от три индивида – дете на около 2 години, мъж над 20 години и вероятно жена над 20 години.

Съоръжение 11

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

При регистрирането му на терена личеше невысока могила с диаметър 8 м и височина 0,7 м, в центъра на която се виждаха някои от гнайсовите плочи, оформящи камерата на съоръжението. Тя е с ориентация 90°-270°. На място е запазена северната надлъжна стена, върху която е подпряна изместената на изток значително по-дебела покривна плоча. Южната надлъжна плоча е наклонена на север, две други лежах западно от камерата.

Издигането, напомнящо могила, е образувано в резултат от отлагане по естествен път върху кварцитния кожух на тънък пласт седимент. При проучването му се откри известно количество фрагменти основно от римска керамика. След отнемането на пръстта се установи, че насипът от кварцити има форма на окръжност с диаметър около 6,50 м. Беше предприето прерязването му в източния сектор и оформянето на профил. В резултат се изясни, че в горните си пластове кварцитният кожух е натрупан от по-дребни късове, а в дълбочина размерът им се увеличава, в периферията са поставени по-едри камъни. При отнемането на кварцитите, се установи, че между тях почти липсва земен насип и че те лежат върху стерилния терен. Откритият археологически материал е главно работена на ръка керамика, принадлежаща към втория период на РЖЕ.

В източната периферия на кожуха се разкриха 4 гнайсови плочи, лежащи в посока изток-запад. Местоположението им пред източната напречна стена на камерата и ориентацията им дават основание да се предполага, че са част от фасадата на съоръжението.

В камерата не се откриха следи от извършено погребение и археологически материали. Разкрити бяха страничните плочи, които първоначално не бяха видими. Западната е силно наклонена навън, а на мястото на източната стена има обезформен гнайсов къс, който е значително по-нисък от височината на камерата. Може да се допусне, че плочата, оформяща източната, а вероятно и входна стена на камерата е била разбита.

Ако се приеме, че съоръжение 11 е имало входен отвор и фасада от изток, то може да се определи като еднокамерен долмен. За разлика от него съоръжение 6 е от типа на долменоподобните цисти. Начинът на изграждането им, укрепването им с кварцитен насип, както и откритият в тях керамичен материал са напълно идентични. Наблюденията върху проучените преди съоръжения от този некропол и върху разкопаните от иманяри показват, че този маниер за изграждане е използван при всички долмени и долменоподобни гробове в микрорайона. Явно става въпрос за общ строителен подход и времева синхроност на създаването и използването на мегалитните паметници в тази част на Сакар.

Намирането на човешки останки от три индивида в съоръжение 6 позволява няколко интерпретации – последователни погребения, колективно погребение или препогребване. Наличието на керамика от две епохи обаче не позволява категоричното определяне на времето на извършването му.

Произхождащата главно от кварцитните насипи керамика от РЖЕ има типичните за региона технологични характеристики – глината, от която е изработена е наситена със слюда, изпечена е неравномерно, преобладават тъмните цветове на повърхността. Намерени са основно фрагменти от биконични паници, богато украсени с щамповани орнаменти, чаши и кани с канелюри по шиите и

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

гърнета с набодена и пластичана декорация. Като цяло керамичният комплекс се вмести в хронологическите рамки на втория период на РЖЕ в Тракия.

Откриването на римска керамика във всички изследвани досега съоръжения от некропола в м. Баямлъка, може да се обясни с тяхното по-късно използване, не задължително свързано с погребални практики. Допълнително основание за това са регистрираните в района няколко големи селища, многобройните надгробни могили и плоски некрополи от римската епоха, всичките обект на постоянни иманярски интервенции.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Тракийско светилище „Аул кая” при с. Долно Черковище, Хасковско. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 159-162.

Култовото място Аул кая е разположено на седловина около изявена вулканска скала, която се намира на 2,6 км ЮЗ от Д. Черковище. Още при регистрирането му през 1989 г. е установено, че върху заравненото чело на скалата личат останки от глинени замазки. Следи от археологически структури има и на седловината западно от скалната кулминация, многобройни находки са открити и на южния склон.

Проученият участък в западния сектор е с площ 160 м². Тук е установено наличие на седимент с тъмносив цвят и ронлива структура, наситен с археологически материали. Наблюденията показват, че културните напластявания са отложени западно от скалата, като най-интензивни са в най-югозападната част, където дебелината им достига до 0,80 м. Пластът от тъмносива пръст е хомогенен, в него не могат да се разграничат отделни стратиграфски нива.

Разкрити бяха два почти паралелни реда от големи скални късове. Те започват от подножието на скалната кулминация преминават в посока СИ-ЮЗ през седловината и достигат до скалното стъпало, с което тя завършва на юг. Пространството между тях е запълнено с голямо количество различни по размер камъни. В процеса на проучване се установи, че пластът от тъмносива пръст е отложен основно между двата реда скални късове, а те са положени върху основната скала.

В този сектор бяха разкрити няколко ситуации – струпване на късове отухлена мазилка, петно от замазка, нанесена върху основната скала, долна част от съд, в която са събрани дребни речни камъки. Най-многобройни са керамичните находки – антропоморфни фигурки, миниатюрни съдчета, прешлени за вретено, кръгове от стени и част от печат за щампована украса. Открити са и каменни гладилки, кремъчни сечива, желязно ножче и костен предмет.

Произхождащият от този сектор керамичен материал притежава познатите характеристики на керамичния комплекс от РЖЕ в Източните Родопи. Представени са всички основни категории съдове, както и най-популярните декоративни техники. Проведеният предварителен анализ показва, че като цяло керамичния материал от сектор Запад е отложен в тази част на обекта в сравнително непродължителен период към края на първата фаза на РЖЕ.

При проучването на скална площадка се установи, че направо върху скалната повърхност са оформени няколко замазки и че в южната ѝ част е съхранен културен пласт, достигащ почти 1 м дебелина. Той се състои основно от тъмнокафява рохка пръст, в която се очертаха две петна от сива пепелива пръст. На различни места и дълбочина в проучвана площ се разкриха струпвания от разрушени замазки. Явно тук многократно са били изградени ритуални огнища, две от които бяха запазени *in situ*. Първото представлява дебела глинена обмазка с полусферична вълбнатина в средата. Второто огнище се намира в близост до първото, но на по-високо ниво. То лежи на подложка от плочести камъни и керамични фрагменти. Под нея се разкри струпване от животински кости и керамика. Установи се, че в скалните процепи са депонирани съдове и дребни предмети.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

В този сектор беше констатирана висока концентрация на археологически материали – керамични фрагменти, късове замазка и мазилка, животински кости, речни камъни. Открити са и миниатюрни съдчета, прешлени за вретено, кремъчни артефакти, бронзово ножче, каменна брадва и чукалка. Особено важна находка е мраморен накрайник за дръжка на бронзов меч – засега вторият намерен в България, след този от Ада тепе. Такива накрайници са имали някои от мечовете с рога от тип Ia по Kilian-Dirlmeier, които се отнасят към LH III A1.

От скалната площадка произхождат добре съхранени образци на повечето от типичните за керамичния комплекс от КБЕ категории съдове. Преобладаващата техника за украса е фурхенщик, често с инкрустация. Открити са и ограничен брой фрагменти от съдове, които са характерни за началото на РЖЕ.

Анализът на остеологичният материал показва, че броят на животинските кости, произхождащи от скалната площадка, надвишава 4 пъти този от сектор Запад. И от двата сектора преобладават костите от домашни животни, голяма част от които имат следи от обработка, свързани с приготвянето на храна.

В миналото скалната кулминация в м. Аул кая е използвана като кариера за камък. По тази причина на голяма площ в южния сектор има дебел насип от ломени камъни. При вдигане му бяха открити материали, изпаднали от скалната площадка.

Разположено върху и около изявена скала с причудлива форма, напомняща полегнало животно, светилището Аул кая е обединяващ център на територия, в която е установено най-голямото съсредоточие в Източните Родопи на изсечени в скалите трапецовидни ниши и скални гробници. То е типичен представител на култовите места, разположени около изявена скала. Разкритите култови огнища, петната от пепелива пръст, струпванията от животински кости, керамика и разрушени замазки, депонирането на дарове в скални процепи са следи от провежданите ритуални действия. Всички тези компоненти или част от тях присъстват на изследваните планински светилища в Тракия и в Егейския свят.

Като специфична особеност на обекта може да се приеме хронологическата асинхронност между материалите от скалната площадка, мястото където са изпълнявани ритуалните действия през КБЕ и тези от седловината в подножието ѝ. Налага се извода, че в началото на РЖЕ, провеждането на култови действия върху челото на скалата прекъсва, но функционирането на обекта продължава и през първите векове на I хил. пр. Хр. На този етап на изследване не може да се каже със сигурност какъв е характерът и предназначението на разкритите структури в сектор Запад.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Спасителни разкопки на зидана гробница при с. Черничино, Ивайловградско. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 260-264. (съвместна публикация с Ю. Цветкова)

В м. Чуките, която представлява било на удължен рид, са издигнати 5 надгробни могили, разположени от 100 до 300 м една от друга. Могила 1 е най-източната и най-голямата от некропола, тя е висока 4 м и има диаметър при основата 40 м. Натрупана е от кафява пръст с примеси от основната шистова скала, насипът е еднороден. Отстои на 2,5 км западно от центъра на селото. През септември 2007 г. се проучи гробницата, открита в могила 1 и чрез сондаж могила 2.

Могила 1.

От юг в насипа от иманяри е оформен тесен изкоп с багер, който е направил възможно проникването в гробницата. Изкопът е разкрил наклонен навън зид от плочести шистови камъни без спойка, чието предназначение е явно да укрепва насипа от запад. След него следват тясно правоъгълно помещение и гробна камера с правоъгълен план. Те са изградени от блокове с различни размери, изсечени от сиво-зеленикава вулканска скала (туф). Такъв скален материал може да се добие от южните склонове на рида, разположен на 1,4 км СИ.

След изготвянето на тахиметрия на могилата и преглеждането на изхвърлената пръст, в която се откриха натрошени блокове от градежа на гробницата, започна проучването ѝ. Машинният изкоп беше разширен и беше разкрита укрепваща насипа стена и от изток, изградена по същия начин като западната. Двете стени всъщност оформят непокрит дромос с дължина 2,65 м и ширина 0,92 м, осигуряващ достъпа до гробницата. Пред него са поставени 4 туфови блока, които образуват стъпала.

От иманярската интервенция най-сериозно е пострадала предгробната камера – покритието ѝ е напълно разрушено. Тя е с дължина 1,70 м и ширина 0,86 м, ориентацията на оста ѝ е 200°. Стените са изградени от различни по големина блокове, които не образуват правилни редове и на места са подравнявани с плочи. Запазени са няколко от блоковете от горните редове, които са скосени отвътре. Подът, както и този на дромоса, е от камениста пръст, примесена с трошляк от дооформянето на блоковете от туф. При проучването на този пласт се попадна на петна от въглени и се откриха няколко керамични фрагменти.

Входът към гробната камера е фланкиран от два масивни блока, отворът има трапецовидна форма, височината му е 1,04 м, широк е горе 0,56 м, долу – 0,66 м. Гробната камера е изградена както предгробната, най-долният ред е от блокове с различна височина, за да прилягат към неравната повърхност на скалата. Във втория и третия ред обаче се долавя стремеж към ортостатен принцип на градеж, въпреки че фугите на редовете от различните стени се разминават. Източната и западната стени се скосяват навътре от третия ред нагоре под ъгъл от 35°. Леко наклонена навътре е и северната стена, но при нея скосяването започва от втория ред. Покритието завършва голям хоризонтално положен блок, който ляга върху всички стени. При изследването на гробната камера не беше установено наличие на подравняващ пласт от пръст, както в предните помещения. След отнемането на проникналата насипна пръст, се достигна до шистова скала, която е грубо

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

подравнена. Вътрешните размери на камерата са 1,62x1,99 м, максималната височина е 2,08 м. В предкамерата и в изхвърлената пръст се разкриха две плочи със странични кантове, които най-вероятно са използвани за затваряне на входовете.

След приключване на проучванията над гробницата беше изградено защитно покритие, под което бяха съхранени и откритите плочи, фрагменти от каменни блокове и детайли.

Новооткритата гробница при Черничино може да се класифицира като еднокамерна с четириъгълен план на централната камера и допълнителни помещения. Този тип гробни съоръжения са широко разпространени в Тракия. Като общо пространствено решение и строителни похвати добър аналог е гробницата от с. Врани кон. Както повечето паметници на тракийската гробнична архитектура гробницата от Черничино има свои специфики. Една от нейните особености е, че надлъжната ос на гробната камера е разположена перпендикулярно на оста на предходните помещения. Въпреки това покритието ѝ е в една линия с това на предгробната камера. Специфично е тристранното скосяване на стените, което е без аналог сред досега проучените зидани гробници. Рядко срещан е подходът за изграждане на конзолен свод от хоризонтално положени дълги блокове, както и затварянето му значително преди зенита, така че покритието получава трапецовидно напречно сечение.

По отношение на своите архитектурни характеристики гробницата при Черничино стои най-близо до двете гробници при Маджарово. Тя отстои само на 4 км ЮЮЗ от м. Менекенските камъни, където през 80-те години на 20 век е открита и проучена зидана гробница, а през 90-те в съседна могила от иманяри е разкрита втора подобна. И трите са изградени от блокове от вулкански туф, имат сходни планови схеми и начин на градеж и най-вече – идентичен начин на покритие. Въпреки някои различия в детайлите, техният архитектурен облик и аналогичният строителен маниер говорят, че трите гробници са дело на едно местно ателие и времевите граници на изграждането им са близки.

При проучването не бяха открити никакви следи от извършване на погребение. Поради липсата на находки и по аналогия с проучената гробница при Маджарово се приема по-широка хронологическа рамка за изграждането на новооткритата – IV-III в. пр. Хр.

Могила 2.

Намира се на 120 м западно от могила 1, има диаметър 14 м и височина 0,7 м. Машинен иманярски изкоп е унищожил южната половина от могилата. След преглеждане на насипа от изкопа, е заложен сондаж с размери 8x6 м, разположен така, че обхваща централната най-висока част. При проучването се установи, че насипът е от кафява пръст, примесена с камъни, в която рядко се отриват керамични фрагменти. На няколко места се изследваха петна от черна пръст с по-висока концентрация на керамика. Разкриха се големи струпвания от камъни, след вдигането на които не бяха установени археологически структури. В насипа често се срещаха едри късове мазилка, а на нивото на стерилния терен се попадна на няколко петна от замазка.

Откритите керамични находки в могила 2 принадлежат към две отдалечени във времето епохи – РЖЕ и римската епоха. Анализът на керамиката от РЖЕ

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

показва, че тя се отнася към нейния I период. Керамичният материал от римската епоха е обработен на базата на аналогии с този от Вила Армира. На основание на установените паралелите той се датира в периода II-III в.

Компрометирането от иманярски изкоп и липсата на вертикална стратиграфия при находки от две епохи затрудняват изясняването на характера и датирането на проучената структура, означена като могила 2. Струпванията от камъни, многото късове мазилка и запазените *in situ* петна от замазка могат да се приемат за останки от постройка, без да е възможно да се определи хронологията ѝ.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Некропол от ранната желязна епоха при с. Стамболово, Хасковско. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 266-271

Некрополът се намира в м. Харманджийска речка, на около 4 км южно-югозападно от селото. Могилите са издигнати върху ниски естествени кулминации на билото на слабо изразен вододел, обрасъл с широколистна гора. Те са подредени в линия с ориентация ЮИ-СЗ. Насипите им са основно от камъни – късове от местни вулкански скали, варовик и пясъчник, срещат се и единични речни камъни. Могила 1 е разположена най-южно и е най-малката – има диаметър 7-8 м и височина 0,4 м. Могила 2 е на 12 м северозападно, нейният диаметър е 10-12 м, а височината – 0,60 м. Северно от могила 2 има добре изявена естествена кулминация, на този етап все още не е изяснено дали върху нея също има изкуствен насип.

През септември 2008 г. се проведеха спасителни разкопки на пострадалите от иманярски изкопи могили 1 и 2.

Могила 1.

Иманярският изкоп е в централната част на могилата и представлява траншея с дължина 2,20 м, ширина 0,70 м и дълбочина около 0,60 м. В изхвърлената пръст бяха намерени фрагменти от питос с щампована украса (стилизирана водоплаваща птица), единични фрагменти от съдове от РЖЕ и част от човешка кост. След вдигане на хумусен слой с дебелина 0,10-0,15 м, се разкри каменно струпване, оформящо могилния насип. В централната част се установи петно от горели човешки кости, които принадлежат на възрастен индивид – 20-40 години, малко горели кости се откриха и в източната част, те са на дете на около 4-7 години. В централната част на могилата на площ около 4 м² бяха разпръснати фрагменти от два питоса. При вдигането на каменния насип бяха открити неоглямо количество фрагменти от работена на ръка керамика, включително две струпвания от части от два съда – паница и амфоровиден. Най-вероятно тези материали са принадлежали на разрушени в миналото гробни съоръжения.

Могила 2.

Насипът на тази могила е пресечен от Г-образен изкоп с обща дължина 4,40 м, ширина 0,90 м и дълбочина около 0,60 м. При проверката на изхвърлената пръст се установи висока концентрация на археологически материали – керамика и човешки кости, откриха се и две части от бронзов накит, вероятно гривна. След завършване на разкопките ни беше предадена едноспирална бронзова фибула (тип А13, вариант „β” по Gergova), намерена по-рано в изхвърлената пръст (Gergova 1987, 24-25). Тази могила е изградена също основно от каменен насип, но в него участват и блокове от основната варовикова скала, някои от които се издигат над повърхността. В могилата бяха разкрити 6 гроба, погребенията в четири от които са извършени в питоси. Питосите са положени на древния терен или са вкопани в него, укрепени са от страни и са затрупани с камъни. Ориентацията им е различна.

Гроб 1. Питосът е положен легнал, устието му е ориентирано на СЗ, горната му страна е силно фрагментирана, като отделните части са разместени. Над него се откриха фрагментите на 4 или 5 съда. При вдигането им се намериха фрагментирано кехлибарено мънисто, малка едноспирална бронзова фибула с усукан лък и долна част от керамична антропоморфна фигурка. Костите от скелета

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

се откриха събрани близо до дъното на питоса. Те принадлежат на юноша на възраст около 18 години. Сред тях беше намерена горната част от антропоморфната фигурка.

Гроб 2. Питосът е разположен в непосредствена близост северно от първия, устието му е ориентирано на ЮИ. Костите от скелета не са в анатомичен ред, те са разбъркани, но са концентрирани основно в най-долната част на съда. Принадлежат на дете на възраст около 12 години. Сред тях се откриха масивна бронзова халка, мънисто от черна стъклена паста с три конични издадености, украсени с по две широки бели ивици, фрагментирана желязна двуспирална фибула с три сферични удебеления на лъка, части от спирала и иглодържател от друга, както и керамична чашка. Желязната фибула се отнася към тип ВІІ, вариант „γ” по типологията на Gergova, особеност при нея е украсата от бронзови нишки, инкрустирани в удебеленията на лъка. В този питос бяха попаднали няколко фрагмента от голяма паница, части от която бяха открити и около гроб 1.

Гроб 3. Разположен в южната периферия на могилата, питосът се намира приблизително в една линия с този от гроб 2, но отворът му е насочен на СЗ. Върху устието на питоса е поставен голям амфоровиден съд, който го затваря. Двата съда са сравнително добре запазени, амфоровидният има широко устие, висока конична шия и удължено яйцевидно тяло с четири тунелести дръжки, повърхността му е излъскана, цветът кафяв, няма украса. Питосът се отличава с удълженият си силует, има сравнително тясно устие без изразен ръб и равно слабо профилирано дъно с малък диаметър. Украсен е с шампован орнамент – стилизирано изображение на водоплаваща птица, разположен във фриз върху устийния ръб и върху пластична лента, прилепена на плещите на съда. В питоса се откриха части от скелети на два индивида – мъж на 30-35 години и дете на около 7-8 години, които не са в анатомичен ред. Гробни дарове не са поставени.

Гроб 4. Разкри се в североизточната периферия на могилата, но е силно нарушен и проучването му бе затруднено, поради това че попада под голямо дърво. Устието на питоса е ориентирано на З и също е било покрито с голям амфоровиден съд с богата декорация. Това съоръжение е най-слабо съхранено в сравнение с другите три. В него бяха открити само няколко кости от крайници, принадлежащи на дете на около 9 години, намери се и едно малко мънисто от синьо стъкло.

Гроб 5. При вдигане на камъните източно от гроб 4 се разкри струпване от човешки кости. Те са разбъркани и силно фрагментирани и принадлежат на дете на около 9 години. В близост до струпването от кости се откри желязна едноспирална фибула с ромбоидно разширяване на лъка и висока правоъгълна плочка на иглодържателя и острие от желязно ножче.

Гроб 6. В централната част на могилата се разкри голямо струпване от човешки кости, нарушено от запад от иманярския изкоп. Сред тях са разпознати кости от мъж на възраст 20-30 години, дете на около 9 години, като и горели кости от възрастен индивид (40-60 години). Източно от костите беше намерено острие от желязно ножче.

В западната половина на могилата на няколко места са регистрирани струпвания от керамични фрагменти, около които се откриваше голямо количество човешки кости. В определен участък от този сектор между камъните се намираха множество малки части от горели кости. Най-вероятно става въпрос за разрушени

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

гробни съоръжения. Това предположение се потвърждава и от намирането тук на масивен лък с ромбоидно сечение от желязна фибула, прешлени за вретено и каменен брус.

Анализът на находките от некропола позволява времето на използването му да се определи в първия период на РЖЕ в Тракия. И докато керамичният материал е по-характерен за един по-развит етап на този период, то металните находки насочват по-скоро към неговата начална фаза. Изработените от желязо фибули също са указание за по-ранна дата на комплекса. Като се има предвид възможността за по-дългата употреба на металните предмети, може да се приеме, че периода края на 10-9 в. пр. Хр. е времето, в което са извършени погребенията в могилите в м. Харманджийска речка.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Класификационна схема на трапезната керамика от ранната желязна епоха от Източните Родопи. – В. Phosphorion. *Studia in honorem Mariae Čičikova*, София, 2008, 114-132.

Представената класификационна схема на трапезната керамика е част от компютърна система, чрез която се автоматизира документирането на резултатите от археологическите проучвания на тракийски обекти от Източните Родопи. Тази система е създадена така, че да позволи да постъпят и да се съхранят на различни информационни нива максимално количество данни от всеки намерен фрагмент. Показателите за обработка на керамиката са обединени в три основни групи, които характеризират технологията, формата и украсата. За да се създаде максимално точна представа за керамичния комплекс тези три компонента се разглеждат в единство.

Компютърната система за набиране и обработване на информацията е разработена на основа на продукта за управление за база данни Microsoft Access. Отчитайки материята, с която се работи, системата е толерантна и допуска въвеждането и обработката на данни за липсващи или непълни характеристики. За анализ на данните се използва вградената в Microsoft Access функция Pivot Tables, която осигурява статистическа обработка на материала по всички налични критерии, без да е необходимо да се създава отделно всяка справка.

Основните принципи, използвани при създаването на класификационната схема са технологичен, функционален и морфологичен. Възприето е вече наложилото се в изследванията разделение на керамиката от ранната желязна епоха на две групи – фина (трапезна) и груба (кухненска). Функционално трапезната керамика се подразделя на няколко групи съдове – за течности, за хранене (паници и купи) и за съхранение на продукти (хранилища). В зависимост от предназначението си съдовете за течности се подразделят на такива за пиене (чаши и кантаросовидни съдове), за разливане (съдове със скосено устие), за транспортиране и съхраняване (амфоровидни съдове) и с особени функции (двойни съдове). Трябва да се има предвид, че част от съдовете са използвани за различни дейности, т. е. те са полифункционални.

Класификационната схема има пет йерархични нива – категория, форма, тип, подтип и вариант. Разграничаването на *категиорите* е направено основно по функционален признак. Техните наименования произлизат най-често от предназначението им, по-рядко те се заимстват от известни гръцки или съвременни категории съдове, в няколко случая са условни или описателни. На базата на един или няколко критерия всяка категория се подразделя на *форми*, означени с римски цифри. Те определят цялостния облик на съда, а наименования им характеризират близостта му с геометрична форма или параметрите му. От своя страна формите съдържат *типове*, също разграничени по типопределящи критерии и означени с арабска цифра. Това ниво се идентифицира на базата на важен елемент от съда, най-често устието. В типовете са разграничени *подтипове*, които се отбелязват с големи букви. Те характеризират по-малка част от съда, напр. устийния ръб. Последното ниво в класификационната система са *вариантите*, които също се означават с арабски цифри. Те се включват в записва, когато е налице детайл, който не е свързан с цялостния облик на съда.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Всяка категория е представена със своята класификационната схема, критериите, по които са определени формите и типовете, особеностите на съдовете, характерната украса, потърсен е генезиса на формите, посочени са най-близките паралели и е очертана зоната на разпространение.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ein Bronzeschwert aus der Zeit um 1000 v. Chr. Aus Nordwestbulgarien. – Archaeologia Bulgarica, XII, 2008, 2, 13-24. (co-publication with T. Hristova)

Предмет на изследване в статията е бронзов меч от групата на мечовете с цяла дръжка, приет наскоро във фондовете на Регионалния исторически музей гр. Видин.

Оръжието е изработено от бронзова сплав (калаен бронз) чрез изливане в калъп. Дръжката и острието са изляти отделно. След отливането те са подложени на допълнителна обработка – повърхността им е шлифована, режещите ръбове са заточени. Двете части са съединени, като излизащият от острието плосък израстък е вкаран в кухата дръжка и достига до първата най-горна издупчина. Здравината на връзката е осигурена от два нита, поставени в долната част на основата на дръжката, преминаващи през разширената горна част на острието. Повърхността на меча е покрита с тъмна благородна патина, нарушена на няколко места от корозионни процеси (в основата на дръжката и по острието).

Общата дължина на меча е 62 см, като дължината на острието е 50,5 см, а на дръжката – 11,5 см. Дръжката е изцяло излята. В най-горния край е оформена шайба, която завършва с бутон. Върху шайбата има дупка с диаметър 0,4 см, разположена близо до бутона. Под шайбата се намира основната част на дръжката, която обикновено ръката хваща – ръкохватката. Тя е с овално сечение. При този екземпляр ръкохватката се състои от три издупчини и три плоски ивици-полета. В долния край е оформена основата на дръжката. Върху нея има две дупки, в които влизат нитове. Острието започва от основата на дръжката и непосредствено под нея отчетливо се проследява стесняване, при което режещата част от острието е фино назъбена. Дължината на този участък е 3,5 см, след което острието се разширява. В долната част то е с форма на върбов лист, като завършва с остър връх. Максималната ширина на острието – 3,8 см, се намира в долната му половина. Острието има слабоизразен среден надлъжен ръб, който е леко засводен. Напречното му сечение е издължено елипсовидно в долната и относително ромбовидно в средната част.

Мечът има украса, както по дръжката, така и по острието. Декорацията е нанесена чрез гравирание, като е използван инструмент с тънко острие. Най-богато украсена е шайбата, която е орнаментирана и от двете страни. От горната страна между периферията на шайбата и бутона има шест концентрични гравирани окръжности и редици от вдлъбнати малки дупки, наподобяващи точки. Тук е имало и украса от една редица от спирали, нанесена в пространството между периферията ѝ и най-външната връзана окръжност.

Богато украсена е също и долната страна на шайбата към ръкохватката, върху която са гравирани концентрични окръжности, редици от вдлъбнати точки, гирлянд от скачени дъги.

Украсата върху ръкохватката се състои от скачени спирали, разположени върху плоските ивици-полета и по-точно върху първото, намиращо се непосредствено под шайбата и върху второто – между горните две издупчини. Концентрични окръжности отделят плоските ивици-полета от издупчините.

Острието на меча също е украсено. Тънка линия, оформяща слабоизразен ръб, която започва непосредствено от стеснената назъбена част на острието и завършва

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

при върха, очертава режещата част. В долната третина на острието са гравирани тънки линии, по пет от едната страна и шест от другата на режещата част, които се събират към върха (обр. 10).

Типологически, мечът от Видинско се отнася към групата на *Dreiwulstschwerter* и по-точно към тази с орнаментирани ивици-полета, намиращи се между украсените или неукрасените издутини разположени по ръкохватката (Quillfeldt 1995, 135). Имайки предвид формата на дръжката и нейното описание, мечът типологически се доближава до типа Aldrans и до неговия вариант St. Valentin, както и до варианта Port на типа München (Krämer 1985, 30, Taf. 14: 85; Taf. 15: 86; Bader 1991, 133-135, Taf. 34: 324-327; Quillfeldt 1995, 166-172, Taf. 56: 162-164; Taf. 57: 166A).

Типологическото отнасяне на меча от Видинско към типа Aldrans и варианта Port на типа München се основава и на орнаментацията му, но точен аналог по отношение на украсата не ни е известен. Декорацията на шайбата при типовете Aldrans и München обикновено е богата и със сложни композиции (Krämer 1985, Taf. 14: 85, Taf. 15: 86; Bader 1991, Taf. 35: 324; Quillfeldt 1995, Taf. 56; Taf. 57), каквато е и при екземпляра от Видинско.

Констатацията, направена за орнаментацията на шайбата, при сравняването на меча от Видинско с тези от типовете Aldrans и München, в известна степен е валидна и при украсата на ръкохватката. Заедно с богато украсените екземпляри от тези типове се срещат и такива с по-беден орнамент, при които издутините и основата на дръжката не са орнаментирани, както и част от ивиците-полета.

Направеният анализ и приведените паралели позволяват мечът от Видинско да се отнесе най-общо към варианта Port на типа München, като по отношение на формата на дръжката и на орнаментацията той проявява близост също и до типа Aldrans.

Типологическото определяне на меча от Видинско позволява изясняването на неговата хронологическа позиция. Мечовете тип Aldrans са датирани във средния период на полетата с погребални урни или в периода Ha A2 (Krämer 1985, 30; Quillfeldt 1995, 169). Мечовете тип München се разглеждат като едни от най-късните *Dreiwulstschwerter*. Хронологически те се поставят в края на средния период на полетата с погребални урни и в началото на младия период на полетата с погребални урни или края на Ha A2 – началото на Ha B1 (Quillfeldt 1995, 172). Към младия период на полетата с погребални урни се отнася и посоченият меч от Bernate, както и типа Rankweil, към който той е определен (Peroni 1970, 102; Krämer 1985, 31). Една друга датировка е предложена за разгледаните *Dreiwulstschwerter* от територията на Румъния, а именно тип Aldrans са датирани в Ha B1, докато *Schalenknaufschwerter* тип Oradea са поместени в Ha A2 (Bader 1991, 7, 135, 144).

Формалната близост на меча от Видинско до тези от тип Aldrans и тип München от една страна и сходството по отношение на някои елементи в орнаментацията върху ръкохватката и върху шайбата с разгледаните мечове от територията на Румъния, позволява екземплярът от България да се датира в края на Ha A2 и началото на Ha B1. В абсолютни дати това означава края на 11 век – началото на 10 в. пр. Хр., което според българската хронология отговаря на финала на прехода от късната бронзова към желязна епоха и началото на ранната желязна епоха (Ников 1999, 5).

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

От гледна точка на териториалния обхват *Dreiwulstschwerter* са разпространени предимно в Централна Европа, а на изток достигат до Румъния и Северна Украйна. Териториално, най-близки са аналогичните на меча от Видинско екземпляри от територията на Румъния – тип Aldrans и тип Oradea (Bader 1991, 133-135, Taf. 68B, 69A), но и те произхождат от по-отдалечени от българските земи райони. Същевременно, най-близките *Dreiwulstschwerter* открити западно от меча от Видинско, произхождат от територията на Сърбия, Хърватия и Словения. Нито един от тези екземпляри типологически не се доближава до анализирания меч. Те са отнесени към типовете Schwaig, Erlach, Illertissen, Högl и Liptau (Harding 1995, 73-77, Taf. 30, 31: 241-242). На територията на Хърватия и Словения тези мечове са открити между реките Сава и Драва, а в Сърбия – по Дунав, като най-източния е екземплярът от Ковин (Harding 1995, 75, Taf. 53A).

От направения пространствен анализ на *Dreiwulstschwerter* се вижда, че зоната на разпространение на аналогичните на меча от Видинско екземпляри е на север и на запад от Карпатите. Мечът от Видинско се явява не само най-южния, но и един от най-източните представители на този тип. По отношение на последната посока е необходимо да се отбележи, че от територията на Румъния преобладаващата част от *Dreiwulstschwerter* са от западната и централната част на Трансилвания (Satu Mare, Bihor, Sălaj, Bistrița-Năsăud, Cluj, Harghita). Извън тази област мечове от тази група, включително и тип Aldrans са открити единствено в района на Braşov (Bader 1991, 128-131, 133-134, 136, 138-139, 143, Taf. 68A, 68B, 69A). По-голямо разпространение в източна посока получава частично синхронната и малко по-късна група мечове – *Schalenknaufschwerter*, каквито екземпляри са открити и в земите, както на румънска Молдова – мечовете от Marvila (Başău) и от района на Vaslui (Bader 1991, 148, 151, Taf. 44, 50, 69A), така и от територията на днешната Република Молдова – меча от Nişoren (Dergačev 2002, 180, Taf. 50, 132).

Мечът от Видинско, като най-югоизточния екземпляр от групата на *Dreiwulstschwerter*, поставя редица въпроси, касаещи връзките и контактите на българските земи и по конкретно на тези от северозападната част с територията на среднодунавския басейн в началото на ранната желязна епоха.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Наблюдения върху формирането и развитието на селищната система в областта Царичина, Източни Родопи. – Известия на Регионалния исторически музей Благоевград, V, Велико Търново, 2009, 124-139.

Областта Царичина обхваща водосборния район на р. Върбица, най-пълноводния десен приток на Арда. В нея са включени части от източнородопските ридове Жълти дял от запад, Стръмни рид от изток и Гюмюрджински Снежник от юг, на север граничи с р. Арда. Релефът е равнинно-хълмист, средната надморска височина е около 350 м.

Целенасоченото проучване чрез теренни обхождания на тази област започна през 2003 г. Изследването на цялата територия още не е приключило, но натрупаната археологическа информация и данните за вече известните и проучени обекти дават възможности за установяване на интензитета на културното развитие през отделните исторически периоди и за очертаване на някои локални особености.

В тази област е налице активно човешко присъствие през V хил. пр. Хр. Наблюденията от най-пълно проучените обекти – селищната могила при Седларе и селищата при Орлица и Върхари, дават основания да се предполага, че по бреговете на Върбица и притоците ѝ има отседнало население през всички фази на халколита.

Ранната бронзова епоха е представена само с единични находки в Царичина. Новооткритото селище при Градинка дава надежди, че бъдещите проучвания ще внесат известна яснота по отношение културата на населението по поречието на Върбица през РБЕ.

Както е установено в резултат на значителен брой изследвания, посветени на тракийската култура, в Родопите е съществувала добре развита селищна система, създаването на която е започнало през КБЕ. Големият брой на регистрираните паметници от РЖЕ може да се приеме за илюстрация на сериозно демографско нарастване и за интензивен стопански живот в тази част на планината в първата половина на I хил. пр. Хр. Анализът на обектите показва, че броят на регистрираните култови места значително превишава този на селищата от тази епоха. Този факт намира обяснение в спецификата на тракийското религиозно мислене, особеностите на селищната мрежа и организацията на стопанството. Почитането на най-разпространените култови места, разположени на връх, най-често е с дълго съхранени традиции, докато селищата са обитавани краткотрайно, поради характерния за планината основен поминък – скотовъдството.

За разлика от Западните Родопи, от където са известни десетки могилни некрополи от КБЕ, РЖЕ и КЖЕ, в Източните части на планината са регистрирани единични могилни погребения и то предимно в периферните части на територията. Централната част на Източните Родопи, включваща водосбора на р. Арда по средното ѝ течение, е зоната на разпространение на изсечените в скалите паметници, които са основните погребални съоръжения на траките през РЖЕ. Областта Царичина изцяло попада в тази зона и по тази причина тук са разположени значителна част от известните скални гробници и ниши.

Специфична особеност на водосборния район на Върбица е установената сравнително висока наситеност с паметници от КЖЕ. Важно е наблюдението, че при малка част от регистрираните селища е установена топографска приемственост

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

с такива от РЖЕ. Културен континуитет между двете фази на ЖЕ е на лице при част от светилищата. За разлика от останалите части на Източните Родопи, благодарение на местоположението си, този район е имал тесни контакти с гръцките центрове по Егейското крайбрежие.

Вероятно съществуват икономически, социални и политически причини за слабата заселеност на областта, както и на целите Източни Родопи, през римската епоха. Известните обекти от този период демонстрират промени в селищната структура – селищата са основно на речни тераси, а некрополите са разполагани на склонове, неподходящи за земеделски дейности. През късната античност по обясними причини отново са търсени естествено защитени места за заселване. Материали от това време са открити на повечето от известните крепости, използването на които продължава и през Средновековието. Тези крепости са част от родопската защитна линия, изградена от Византийската империя за защита на Константинопол. Високата наситеност с археологически обекти от Средновековието на водосборния район на Върбица илюстрира сериозен демографски пик, като най-висок е делът на паметниците, отнасящи се към периода XII-XIV в.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Източнородопските долмени. Мегалитни гробни съоръжения във водосборния район на Бяла река – В: Сб. Югоизточна България II-I хилядолетие пр. Хр., Варна, 2010, 85-95.

Целта на тази статия е да се представи слабо известна група долмени, разположени във водосборния район на Бяла река в най-югоизточните части на Родопите. Началото на изследването на мегалитните паметници в този район е положено през 70-те години на 20 в., когато при издирвания на археологическия музей в гр. Комотини, южно от българо-гръцката граница са регистрирани над 100 гробни съоръжения – долмени и долменоподобни и цистови гробове (Triandaphyllos 1983). От този район, но в българска територия, до скоро беше известен само един некропол от долмени – този при с. Черничево (Балкански 1978, 20; Кулов 1993). Проведените през последните години целенасочени археологически издирвания в Ивайловградско доведоха до регистрирането на над 30 неизвестни досега долмени и долменоподобни гробове (Нехризов, Миков 2001; Нехризов, Миков 2002).

В сравнение с равнището на изследване на долмените от Сакар и Странджа проучванията на тези от Източните Родопите са все още в начален етап. Натрупаните наблюдения все пак позволяват да се направят съпоставки между паметниците от отделните групи, които като цяло са изградени, като са следвани едни и същи конструктивни принципи. Мегалитните съоръжения от водосборния район на Бяла река притежават някои особености, които ги отличават от сакарските и странджанските. Една от тях, установена на няколко от по-добре запазените паметници, е странично изсеченият отвор във входната плоча (Черничево, Руса, Котрония). При сакарските и странджанските долмени, впрочем както и при долмените от други зони на разпространение на мегалитните паметници, отворите винаги са оформени в централната част на плочите.

Долмените в югоизточнородопските ридове се отличават със сравнително по-малките си размери и по-тънките плочи, от които са изградени стените им. Освен това за разлика от Сакар в поречието на Бяла река до сега не са открити долмени със съставни надлъжни стени, както и такива с оформени фасади от побити плочи. Липсата на монументаните фасади, каквито са издигнати пред някои от долмените в Сакар и Странджа, вероятно подсказва за различия и погребалните и поменални практики. Като особеност на мегалитните съоръжения от водосборния район на Бяла река може да се посочи и отсъствието на останки от погребения в тях. Това едва ли е проблем, свързан с равнището на изследвания, тъй като археологически проучените долмени и долменоподобни гробове в този район вече са значителен брой. Посочените характеристики, които отличават мегалитните паметници от Югоизточните Родопи и тези от останалите части от зоната на разпространение на тракийските долмени са основание за обособяването им в отделна група – източнородопски долмени.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Надгробна могила със зидана гробница при с. Долно Изворово, общ. Казанлък. – Казанлък в миналото и днес, VIII, Казанлък, 2011, 86-113. (съвместна публикация с М. Първин).

Могилата се намира в м. Кушлъовец на 900 м ЮЮЗ от центъра на с. Долно Изворово. Районът попада в горната граница на старопланинското подножие, във високата част на наносните конуси. По тази причина той е претърпял значителни изменения вследствие интензивните флувиални процеси, довели до образуване на мощни наслаги, които са формирали високото ниво съвременната повърхност. Долната част на могилата е останала под наслагите и сега видимата ѝ височина е 6,5 м, а диаметъра 32 м. При проучването се оказа, че височината от древния терен до билото на могилния насип е около 10 м.

В края на 2008 г. на два пъти иманяри разкопават могилата. Необходимостта от опазването ѝ наложи провеждането на спасителни разкопки.

След тахиметричното заснемане на могилата и полагане на план-квадратна мрежа бяха заложени 4 сондажа с обща площ 34 м². Чрез сондажите се изясни, че могилата няма по-късни периоди на използване.

Проучването на могилата беше проведено с помощта на фадрома. Чрез отнемане на хоризонтални пластове от южната периферия към центъра се изчерпа могилният насип на съвременното ниво в участък с размери 20x15 м. В профилите ясно се очерта първоначална могила със сиво-кафяв цвят и допълнителен насип върху нея със светлокафяв цвят. При натрупването е използван материал от околността – чакъл, гравел и пясък, но при основната могила той е с повече глинести примеси. И в двата етапа периодично са насипвани и по-едри материали, затова в профилите се очертават пластове само от валуни с кухини между тях.

При работата в южната периферия на могилата, почти на нивото на съвременния терен, се разкриха два блока от втория ред от горе на долу от куполното покритие на зидана гробница. Това наложи да се оформи подход от юг към входа ѝ. Подходът достигна дължина над 15 м и беше вкопан на около 4 м под нивото на съвременния терен. В профилите на този изкоп се очерта периферията на основната могила с по-тъмен цвят на насипа.

При откриването ѝ гробницата беше запълнена с насипен материал. В процеса на проучване се установи, че тя се състои от кръгла гробна камера с куполно покритие, предгробна камера с правоъгълен план и непокрит дромос. Те са разположени в една ос с ориентация С-Ю с отклонение от 18° на запад. Гробницата е отчасти разрушена и ограбена в древността. Горната част на купола на гробната камера е съборена, падналите блокове бяха намерени във вътрешността ѝ. Покритието на предгробната камера не е съхранено, липсват и блокове от последния ред на стените ѝ.

Двете камери са изградени от грижливо оформени блокове от гранит, свързани с железни скоби, залати с олово. Подовете им са от правоъгълни каменни плочи. Тези помещения са били изцяло покрити с бяла шукатура, сега запазена в значителна степен. Гробната камера има диаметър при основата 3,34 м и височина 3,55 м. Засводяването започва от първия ред. Куполът е изграден от 9 реда секторни блокове с различна височина. Върху най-горния ред е бил поставен грубо оформен блок, във вътрешната страна на който има изсичане с форма на сегмент от

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

сфера. По този начин куполът е получил завършена кошеровидна форма. Входът е с йонийска рамка и е затварян с дървена двукрила врата. Срещу входа е разположено гробно ложе, отчасти разрушено от падналите блокове от купола. То е изградено от две стъпаловидно оформени страници и фасадна плоча, вътрешността му е запълнена с блокове и ломени камъни. Върху тях вероятно е лягала хоризонтална плоча, която не бе открита. На предната плоча на ложето има пластично оформени детайли, наподобяващи дървени елементи. Изобразен е силует на клине, представени са хоризонталната му част и два крака. Под клинето са очертани силуетите на две масички с извити навън крака. Ложето изцяло е покрито с бяла шукатура.

Източната и западната част от гробната камера са заети от подиуми, издигнати на около 0,20 м над пода. В южния край на източния подиум е поставен малък блок, дъговидно изрязан в горната част, така че напомня възглавие.

Предгробната камера е с вътрешни размери 1,86x1,44 м, на височина е запазена до 2,04 м. Стените ѝ са били изградени от 5 реда блокове, които стъпват на нисък слабо издаден навътре цокъл. Входът ѝ, както този на гробната, е с йонийска рамка. Той е затварян от двукрила каменна врата с касетираните отвътре крила. За разлика от вратата на гробната камера, тази е монтирана отпред и се отваря навън. Всяко от крилата е изработено от един блок. Осите, долната част на които е с бронзов обков, са се въртяли в специално оформени плитки отвори в праговата плоча. Каменната врата е разбита при ограбването на гробницата.

Пред всяка от стените на предгробната камера са монтирани един върху друг два тесни и високи блока. В тях са изсечени анти с капители. На изток и запад до антите са долепени масивни фасадни стени от едри местни камъни. Под прав ъгъл на фасадните, без да са конструктивно свързани с тях, започват стените на широк 3 м коридор. Те са изградени по същия начин, но от по-дребни камъни. На юг височината им намалява, вероятно следвайки повърхността на могилния насип. Подът на дромоса е от трамбована почва.

Всички материали, открити при проучването на гробницата, носят следите от ограбването ѝ в древността. Не беше намерен нито един напълно запазен предмет, а някои са напълно разрушени. В гробната камера бяха открити елементи от позлатен погребален венец; части от железен предмет (меч?) със златни инкрустации; фрагменти от връх на копие и нож; малки медни клинчета от обков на дървен предмет; части от бронзови и сребърни апликации, пластини и предмети; 7 сребърни халки; 9 копчета с форма на жълъд от кост. Намериха се и железни пирони и пластини от обкова на дървената врата. Открити бяха няколко човешки кости и зъби. Те принадлежат на индивид на зряла възраст.

На пода на предгробната камера бяха пръснати костите на кон и фрагменти от две транспортни амфори. След вдигането на костите и керамиката се откриха 8 различни по големина златни мъниста и 4 полусферични златни копчета.

Сред находките особено важна за изясняване на хронологията на гробницата и извършеното в нея погребение е една от намерените амфори. Тя има печат на дръжката, на който се чете: Θασίων/ неопределен символ/ Τιμοκλή[ς]. Датира се ок. 314-309 г. пр. Хр. На основание на тази дата извършването на погребението може да се отнесе към края на IV в. пр. Хр.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Селище от ранната бронзова епоха при с. Седлари, общ. Момчилград, рентгено-флуоресцентен анализ на златни пластини от обекта. – В: Научни трудове, IV, част I, Научна конференция с международно участие „Наука и общество”, Кърджали, 13-14.10. 2010, 204-211. (съвместна публикация с П. Бонев)

Разположен в непосредствена близост до известната селищна могила при с. Седлари, обектът заема висока надзаливна тераса на левия бряг на р. Върбица. Геоморфоложките изследвания показаха, че терасата е изградена от еднообразен фин материал. Той е отложен вследствие на изветрянето на меките вулкански скали (зеолитизирани туфи) от стръмния източен склон на платообразното възвишение, което ограничава от запад терасата. Поради слабата денудационна устойчивост на вулканските туфи и почти пълното отсъствие на едри фракции и особено на късове с друг петрографски състав, транспортирани от реката, се приема, че образуването ѝ е резултат от склонов процес – делувиален смив.

Проучванията на обекта имаха спасителен характер и се проведеха във връзка с изграждането на път I-5 Кърджали – Маказа. Обектът е локализиран през 2007 г., когато след проведени сондажни разкопки бяха очертани границите му и най-общо се определи хронологията му. Проучванията му продължиха през 2009 и 2010 г. Беше изследвана значителна площ от територията на обекта, попадаща в сервитута на пътя. В резултат на разкопките беше установена стратиграфията на културните напластявания, прецизира се хронологията и се събра достатъчно информация за интерпретацията му.

Най-вероятно в първите векове на III хил. пр. Хр. на терасата северозападно от селищната могила (животът, на която прекъсва след средата на IV хил. пр. Хр.) се формира обширно селище. Поради опасността от заливане от водите на р. Върбица селището е разположено в по-високите части към тила на терасата и подножието на склона. По тази причина при археологическите разкопки, провеждани в рамките на трасето на бъдещия път, беше проучена само неговата източна периферия. Въпреки това археологическите наблюдения и интердисциплинарни изследвания дават възможност с голяма достоверност да се възстанови хронологията на човешката дейност на това място.

В процеса на проучванията се проследиха няколко стратиграфски пласта, всички съставени от глинесто-песъчливи наслаги, но разграничени по оцветяването на седимента и наличието на намеси с антропогенен произход.

Прави впечатление, че структурите и находките, разположени до третия стратиграфски пласт включително са претърпели разрушителното въздействие на поройните потоци, спускащи се от склона. Разкритите контексти са аморфни, без съхранени *in situ* следи от обитаване – късовете от отухлена стенна мазилка са разнесени, а тези от замазка обърнати. Керамичните фрагменти са с обмита повърхност и обрушени ломове. Изключение правят вкопаните по-дълбоко структури – струпвания от камъни, късове мазилка или керамика, няколко от които разположени на голяма площ, върху които флувиалните процеси не са повлияли толкова силно. Проследиха се няколко негативни контекста с овална форма, по-малките от които могат да се интерпретират като ями, докато тези със значителни размери вероятно представляват сутерени на жилища, за което говори и голямото

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

количество стенна мазилка, откривано в тях. В един случай се попадна на запазено на място огнище и фрагмент от подова замазка, а в близост бяха открити два керамични съда.

От проучените и документирани над 50 контекста от РБЕ произхожда значително количество фрагменти от керамични съдове, както и дребни находки – каменни и кремъчни оръдия, прешлени за вретено, кръгове от стени на съдове, керамични лъжици, части от хромели, чукалки от речни камъни.

Сред находките от културния пласт от РБЕ и свързаните с него контексти се отличава тилна част от каменна брадва с богата връзана украса. Изработена е от черна вулканска скала андезит-базалт, широко разпространена в района на Момчилград. Тази скала лесно се обработва с кварц (кремък), поради това най-вероятно оръдието, използвано за гравирването на брадвата е от кремък. Подобни оръдия са познати от селищните могили Езеро и Юнаците, както и от други места в България и съседните земи и се отнасят към втората фаза на РБЕ. До сега обаче не е известен екземпляр с такава богата декорация.

Важна находка е и един връх на стрела, изработен от яспис с червен цвят. Той е оформен бифасиално, профилът е прав, а ръбовете – заострени и оформени с назъбващ ретуш. Тази техника е характерна за РБЕ II-III, като илюстриращ пример може да се посочат два върха от Михалич.

В един от контекстите, дълбоко вкопан в стерилния седимент, бяха открити две малки златни пластинки, части от апликация. Те са правоъгълни дъговидно извити по дългата ос, имат украса от два реда точки.

Намереното шило, изработено от арсениев бронз, е много сходно по форма и размери с откритите шила в пласта от РБЕ в СМ Езеро. Повечето от тях принадлежат на етап Езеро А (XIII-IX ст.х.).

Проведената статистическа обработка на придобития керамичен материал показва, че най-разпространената категория съдове са паниците, сред които преобладават коничните. Висок относителен дял сред тях имат големите отворени паници, голяма част от които са богато орнаментирани, като украсата е нанесена основно чрез връзване и набождане, често върху външната и вътрешната повърхност. Върху известна част от фрагментите личат следи от инкрустация. Коничните паници със завит навътре ръб на устието също са много добре представени. Върху ръба на някои от тях са прикрепени тунелести или декоративни израстъци. Сравнително по-рядко са изработвани паници с косо разположени над устието хоризонтални дръжки. Тези дръжки имат доста разновидности – дъговидни, триъгълни, трапецовидни понякога с израстъци в най-високата част. Често срещани са различни типове гърнетата, които са украсени главно с пластични орнаменти. Някои от тях са снабдени с малки вертикални дръжки поставени под устието. По-рядко се откриват фрагменти от амфоровидни съдове, кани и чаши.

Сред керамиката изпъква група съдове, чиято външна повърхност е покрита с нетрайна червена ангоба. В повечето случаи това са традиционни форми, принадлежащи към трапезната керамика, но без орнаментация. Този тип керамика, непозната засега от Тракия, вероятно може да се отъждестви с известната от Троя Red-coated pottery.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Керамичният материал от обекта при Седлари намира паралели в находките от IX-VII строителен хоризонт на раннобронзовия пласт от селищната могила Езеро и в XIII-IX строителен хоризонт от тази при Юнаците. Могат да се посочат много аналогии на отделни форми и декоративни похвати от синхронни обекти от Южна България. Особено близки са паралелите с материалите от Ситагри и Дикили Таш в Северна Гърция и това е обяснимо предвид географското местоположение на обектите. Най-красноречивите съответствия се откриват в керамиката от прехода от фаза IV към Va и през фаза Va на Ситагри и от фаза III B на Дикили Таш. Тези хронологически репери се потвърждават напълно от резултатите от радиовъглеродния анализ проведен на три проби от различни контексти на обекта. Посочените калибрирани дати са 2890-2620, 2880-2580 и 2470-2260 BC.

Селището при с. Седлари е първият открит и проучен обект от РБЕ в Източните Родопи. Неговото изследване даде ценни данни за бита, култовите практики и посоките на културни контакти на населението в този район през III хил. пр. Хр.

Двете малки златни пластинки бяха изследвани в лабораторията за анализи, консервация и реставрация на НАИМ-БАН. При анализа бе установено различие в компоненти на сплавта за външната и вътрешната повърхност на пластинките. След обстойното разглеждане под микроскоп на ръбовете им беше изяснено, че те се състоят от два листа, прилепени един към друг. Обяснение на този факт, е, че в ранната бронзова епоха вече е било известно, че двойната златна пластинка издържа повече и се разкъсва по-трудно при нанасянето (апликирането) ѝ върху друга основа, в сравнение с единична пластинка, но със същата, като на двойната, дебелина.

Сдвояване на златни пластинки беше забелязано и по-рано – при изследване на златни нагръдници от втората половина на I хил. пр. Хр. изложени в зала „Трезор” на Националния археологически музей, но този път фактът беше и фотографиран, и установен като разлика в състава на сплавта. Получените резултати от изследването на пластинките от Седлари позволяват да се отмести начало на употребата на двойна златна пластинка-апликация с повече от две хилядолетия назад във времето.

Находката от с. Седлари, Момчилградско, е изключително важна, защото показва, че този технологичен похват на ювелирното производство е прилаган още през ранната бронзова епоха. Тя е красноречиво доказателство за съхранени традиции в художествената обработка на златото от праисторическите периоди, достигнали през античността до наши дни.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Tundzha Regional Archaeological Project Kazanluk Survey: Preliminary Report. Spring 2009 and 2010". – In: Jan Bouzek, editor, *Studia Hercynia XIV*. Charles University Press, 2010, 56-66, Pl. 24-27. (co-publication with A. Sobotkova, S. Ross and B. Weissova)

В статията обстойно е представена прилаганата методика за издирване на археологически обекти по време на експедициите през 2009 г. и 2010 г. в Казанлъшката котловина. Провеждането на теренните проучвания бе съобразено с изискванията на специализираната нормативна база в Република България и методиката, приета при работа за създаване на АКБ. Работата на терена се предхождаше от задълбочена предварителна подготовка, свързана със запознаване с резултатите от проведените преди изследвания и специализирана литература за региона, проучване на топонимията и хидронимията, анализ на топографски карти, аеро и сателитни снимки, набиране на информация за геолошко-географските характеристики на района, за почви, води, полезни изкопаеми, растителност и др. В разработена под ESRI ArcGIS гео-база данни бяха интегрирани геореферирани сателитни снимки, цветна инфрачервена фотография, 25 000 и 5000 топографски карти на района, стари топографски карти. При работата на терен бе ползван мобилния софтуер ESRI ArcPad инсталиран на PDA, снабден с GPS. По този начин бяха систематизирани резултатите от проучванията: обходената територия, възможността за наблюдение, характеристиките и особеностите на терена (топография, наклон, растителна покривка, влажност, състав на почвата и др.), броят, вида и дисперсията на установените артефакти, картиране на обектите и техните граници, и др. което да спомогне за бързото обработване и анализ на добитите данни.

През 2009 г. проучванията стартираха в района в непосредствена близост до Севтополис и територията около язовир Копринка. През следващия сезон те бяха продължени в северна посока към подстъпите на Стара планина. Изборът на методика на работа беше продиктуван от характеристиките на релефа и най-вече от възможността за обсервация. В зоните със земеделски площи и разорани ниви се прилагаше предимно интензивно проучване. При него членовете на обхождащата група се движат в редица на разстояние ок. 10 м един от друг, т. е. всеки наблюдава полоса от около 10 м. На всеки обходени 10 м се отразява наличието или отсъствието на артефакти (керамични фрагменти) и техния брой във всяка от полосите. На 50 м се завършва полигон, който получава приблизително квадратна форма с размери около 50x50 м, чието местоположение и граници се маркират в ArcPad.

В терени с понижена възможност за обсервация (под 50%) се прилагат екстензивни методи на работа. Те се различават от интензивните само по голямата дистанция между членовете на групата (15-20 м) и съответно се очертават по-големи полигонали – между 75x75 м и 100x100 м.

В планинския терени и залесените зони, интензивни и екстензивни проучвания може да се осъществят в ограничени територии. Там се прилагат методи на работа при трудно достъпни терени. В гора групата обхожда територията с голяма дистанция между членовете, като се използват всички възможности за набиране на информация – оглеждат се горски пътища, оврази и

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

изкопи. Въпреки по-трудните условия за работа и в такива участъци бяха регистрирани археологически обекти – предимно надгробни могили, но и крепости, кариери за камък, както и няколко селища. Документирането на проучените територии се извършва чрез обособяването на големи полигони или чрез трак с буферна зона около него според линията на видимостта.

При локализиране обекти с висока концентрация на керамични разсейки (селищни обекти) за постигане на по-пълна представа за хоризонталната стратиграфия на обекта разстоянията между проучвателите се намалява до 5 м. С цел статистически анализ на придобитите материали, на базата на установената вече дисперсия на артефактите, от определени участъци на обекта (най-често квадрати със страна 5 м) се провеждаше тотално събиране на всички видими находки. По този начин, чрез прилагането на недеструктивни методи на проучване, се цели получаването на информация не само за хронологията на обекта, но и интензитета на функциониране в различните периоди от съществуването му.

По време на провеждане на експедицията беше експериментално приложен методът за дистанционно локализиране на археологически обекти, при който чрез компютърен анализ на сателитно изображение и цветна инфрачервена фотография се определя местоположението на евентуално съществуващи археологически обекти. При последвала проверка на място може да се установи наличието или отсъствието на археологически обект.

Паралелно с археологическите проучвания се проведеха издирвания за подходящи места за палинологички изследвания. В резултат на тях са определени перспективни водоеми и блата в района, от които ще се вземат проби. Данните от тези проби целят възстановяването на палеоекологичните условия в изследвания район и по какъв начин човешката дейност (земеделие, животновъдство) е повлияла върху природната среда през вековете.

Археологическите проучвания позволиха да се допълнят данните и относно геоморфоложката характеристика на района. Вследствие на обезлесяването южни склонове на Стара планина интензивните флувиални процеси са довели до значителни изменения на древния терен и образуване на мощни наслаги, които са формирали високото ниво съвременната повърхност, понякога над 3 м особено в северната част на котловината. При това положение е много възможно в териториите разположени до старопланинското подножие в обсега на множеството поройни потоци да съществуват обекти, консервирани под акумулираните наслаги.

Издирванията в Казанлъшката котловина дадоха възможност да се приложи методиката за тотално обхождане и максимално пълно покриване на изследваната територия и да се експериментират нови методи за археологически и интердисциплинарни изследвания. Използването на достиженията на съвременната археологическа наука и добрата техническа екипировка позволиха да се локализируют и прецизно да се документират значителен брой археологически обекти и облекчиха процеса на обработка и анализ на резултатите.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Теренни обхождания за издирване на археологически обекти в Казанлъшката котловина през 2009 – 2010 г. (предварителни резултати). – Казанлък в миналото и днес, VIII, Казанлък, 2011, 114-124. (съвместна публикация с Ю. Цветкова, А. Сobotкова и Ш. Рос)

В статията се представят резултатите от археологическите издирвания в Казанлъшката котловина през 2009 и 2010 г. Основната цел на тези изследвания е попълване на археологическата карта на района с помощта на съвременни методи за недеструктивно и дистанционно проучване на базата на ГИС-технологии и интердисциплинарни изследвания за възстановка на палеосредата. Тя се осъществява чрез стриктно прилагане на методиката за тотално обхождане за пълно покриване на изследваната територия (работа по полигони). Вече доказаната ефективност при прилагането ГИС в археологическите проучвания позволи да бъде разработена под ESRI ArcGIS гео-база данни, в която да бъдат систематизирани резултатите от проучванията. При работата на терен бе ползван мобилния софтуер ESRI ArcPad инсталиран на PDA, снабден с GPS.

Теренните обхождания през 2009 г. и 2010 г. бяха проведени в две пролетни кампании и обхванаха землищата на 15 населени места в общ. Казанлък. В рамките на 36 дни работа на терен бяха изследвани общо 56,5 кв. км, от тях чрез интензивно проучване – 26 кв. км, чрез екстензивно – 14 кв. км и в терени със затруднена възможност за обсервация – 16,5 кв. км. Общият брой на регистрираните и документираните обекти е 358. Делът на новорегистрираните обекти е над 80%. За малката част от тях, които вече са въведени в база данни на АКБ, беше актуализирана информация и прецизирана локализацията.

Издирените обекти обхващат широк спектър от хронологически периоди – от неолита до късното средновековие, както и значително видово разнообразие. Най-голям е броят на надгробните могили – 308, групирани некрополи или самостоятелни. Сред тях бяха открити и такива с впечатляващи размери – височина около 10 м и диаметър над 50 м. Почти всички могили са пострадали в различна степен от иманярски посегателства.

Картирането на надгробните могили и могилните некрополи, включително вече проучените и унищожените, е важно за целите на по-нататъшните анализи на територията. Значителният брой на проучените надгробни могили в Казанлъшко е добра предпоставка за бъдещи изследвания на хронологическите и пространствени аспекти в изграждането на селищната система. По данни от изследванията през миналия век е прието, че в Казанлъшката котловина има около 920 надгробни могили (Домарадски 1991, 133). Броят на регистрираните надгробни могили в проучената при обхожданията относително малка територия дава основания да се приеме, че тяхната численост е значително по-висока.

Обектите, които са определени като селища са 33. Част от тях се откриват върху надзаливните тераси по левия бряг на река Тунджа. Локализираните в северните и южните зони на изследване са разположени главно върху склонови стъпала, но се срещат и такива върху тераси на притоците на Тунджа. На повечето от регистрираните селищни обекти беше установена сравнително ниска концентрация на артефакти. Освен керамични фрагменти бяха открити части от седловидни хромели, както и фрагменти от олинтски мелници, каменни чукалки,

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

кремъчни пластини, прешлени за вретено и тежести за стан. Най-ценното откритие е рядък сребърен денар на император Нерва от 97 г., намерен на терен без археологически материали. Важна находка е и една каменна брадва от ранната бронзова епоха, която вероятно произхожда от близко разположеното синхронно селище.

Праисторическите епохи са относително добре представени. Прави впечатление концентрацията на обекти по поречието на р. Стара река, в близост до Крънската селищна могила, която се явява централно място за времето от края на халколита и ранната бронзова епоха. Поради това, че в северната част на котловината праисторическите селища са погребани под дебели пролувиално-делувиални депозити, материалите от тях, дори и тези от бронзовата епоха, се откриваха най-често около надгробни могили или в близост до изкуствени водоеми. Явно тези материали са извадени на повърхността при изкопни работи за оформяне на могилените насипи в миналото или за изграждане на микроязовири в днешно време.

Ограниченият брой обекти от късните фази на бронзовата епоха и началото на ранната желязна епоха вероятно е индикация за определен демографски спад в този период.

Постепенният подем в селищното развитие, който се очертава в рамките на I хил. пр. Хр., илюстрира нарастващото значение на района в този период. От края на 6 в. пр. Хр. той е включен в границите на Одриската държава. С този период се свързва и „усвояването“ на високопланинския пояс и появата на укрепени постове в Стара планина, контролиращи пътните трасета в северна посока. Възникването на Севтополис превръща Казанлъжката котловина в един от главните центрове на тракийската държавност през ранната елинистическа епоха. Този факт обяснява значителният ръст на регистрираните обекти от късната желязна епоха.

Отдавна е поставен въпросът за наличието в Казанлъшко на центрове на политическата власт съответно предхождащи и наследяващи Севтополис. Този въпрос придобива нова актуалност с откриването на значителен брой представителни гробни комплекси, датирани извън времето на съществуването на Севтополис. При издирванията са регистрирани няколко обекта, чиито характеристики позволяват да се предполага, че са играли важна роля в района във времето преди основаването на Севтополис и след неговата гибел.

Сравнително високата концентрация на обекти от античността и средновековието е указание за запазване и развитие на съществуващата селищна система. Селищата от римската епоха заемат голяма площ и са разположени на открити равни пространства. Освен селища от проучения район са известни три антични светилища, вила рустика и ранновизантийска базилика.

Средновековните селища са концентрирани в северната и южната периферия на котловината, в подножието на Стара планина и Средна гора. При две от локализираните средновековни селища бяха установени и свързаните с тях плоски некрополи. Крепостите са издигнати на естествено защитени била в планинските райони.

При издирванията по северните склонове на Средна гора на няколко места бяха документирани стари каменни кариери. Откриха се отцепени и грубо

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

обработени гранитни блокове, както и такива подготвени за отделяне от скалата чрез оформени в редица плитки всичания.

Съчетаването на недеструктивните методи за изследване с археологически разкопки допринася за много по-прецизно изясняване на въпроси, свързани с вида и хронологията на обектите. По тази причина през 2009 г. бяха осъществени сондажни проучвания на най-перспективните от регистрираните обекти. Изборът на местата за сондажите беше съобразен с локализираните аномалии при проведените магнитометрични изследвания в зоните с най-висока концентрация на археологически материали.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Анализ по функционален признак на керамиката от ямния комплекс при Свиленград. – В: Дискусионен форум „Ями и ямни комплекси в Древна Тракия” (под печат)

При проучването на обекта при Свиленград са разкрити 213 ями. Основната част от тях се отнасят към двете фази на желязната епоха. В ямите са открити общо 39039 керамични фрагмента, от които 37348 или 95,7% са изработени на ръка и 1691 или 4,3% – на грънчарско колело. Представени са всички познати керамични категории, значителна част от разпространените в земите на днешна Югоизточна България форми и изключително разнообразие от типове, подтипове и варианти на керамични съдове.

Статистическият анализ на работената на ръка керамика от ямния комплекс при Свиленград очерта едно сравнително балансирано разпределение на групите съдове за хранене и за пиене, каквото отговаря на нуждите на древното домакинство.

Наличните данни за дяловото участие на категориите съдове от проучваните досега ямни светилища показват, че трапезните съдове от тези две групи са относително равностойно представени, като дори тези за хранене често са повече (Бонев, Александров 1996, 27; Вълчева 2002а, 126-129; Нехризов 2006а 185; Нехризов, Гоцев 2006, 191-193). Подобно разпределение е установено и на проучените селища, на които са провеждани статистически наблюдения върху керамичния материал, сходна е ситуацията и в гробните комплекси от РЖЕ.

Не така стоят нещата при култовите места, разположени на връх, в планинските и полупланинските райони. При анализът на материалите от проучени култови обекти от Източните Родопи от РЖЕ със статистическа обработка на керамиката, се установява сериозна диспропорция между представянето на съдовете за пиене и хранене.

Най-ярко различията в съотношението между относителните дялове на чашите и кантаросовидните съдове от една страна и паниците и купите от друга са демонстрирани на Ада тепе, където броят на първите е 35 пъти по-голям от този на вторите (Нехризов 2005, 26). Подобни несъответствия в представянето на двете групи съдове са установени на обектите Лютица, Алада, Стоманци, Пелевун и Маджарово-Шиш тепе, при някои от които въобще отсъстват съдове за хранене. В керамичните комплекси от Резбарци и Перперикон съдовете за пиене превъзхождат тези за хранене около 3 пъти.

Малкият брой на фрагментите от паници и купи, открити на Ада тепе и на други култови места е резултат от това, че тези съдове рядко са използвани в провежданите там ритуали. Различното съотношение между съдовете за хранене и за пиене на светилищата от Източните Родопи трябва да се отчита като важна тяхна специфика, отразяваща особеностите на култовите практики (Nekhrizov 2005, 156).

Липсата на достатъчно публикувани тракийски култови обекти с проведени статистически наблюдения върху керамичния материал не позволява да се даде категоричен отговор на въпроса дали и извън Източните Родопи съществува предпочитание към съдовете за пиене при провеждане на определени обредни действия. Анализът на прецизно обработения керамичен материал, придобит от разкопките на светилището от КБЕ и РЖЕ при Црънча в Западните Родопи, показва

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

че паниците са значително по-малко от гърнетата, амфоровидните и кантаросовидните съдове и каните (Домарадски 1986, 15). При обработката на керамиката от РЖЕ, произхождаща от светилището при Бабяк, също е установено, че съдовете за хранене са значително по-слабо представени в сравнение с останалите категории (Гоцев, Божинова 2008, 92).

Очертаните различия в керамичните комплекси от РЖЕ от планинските светилища в Родопите и синхронния им от ямите при Свиленград без съмнения са отражение на различия във функционирането им. Балансираното разпределение на групата на съдовете за хранене и тези за пиене на обекта при Свиленград съответства на установеното в проучените селища. Многобройните печати за украса на съдове, открити в ямите, са илюстрация за развито керамично производство на място, което е обслужвало селище или конгломерация от селища в района. Явно в ямите са поставяни (депонирани) съдове, каквито са използвани в ежедневието, без предпочитание към определена група или категория. Равностойното представяне на съдовете за хранене и тези за пиене е основание да се предполага, че в ямите са изпълнявани ритуали, свързани с култа към дома и домашното огнище, които изискват жертването на съдовете, употребявани в домакинството.

Важно е наблюдението, че в ямите рядко се откриват изцяло запазени съдове. Дори върху напълно съхранените имат следи от използване и нарушения. Това се отнася и за всички намерени в ямите предмети, повече от които са излезли от употреба. Според остеологичните изследвания откриваните в съоръженията основно дребни, често натрошени или нарязани животински кости от различни индивиди имат характера на кухненски остатъци (Нинов 2006, 502). Пълнежът на ямите често е наситен с пепел и въглини, без обаче да има следи от горене в тях, почти във всички присъстват късове стенна мазилка.

Сходни са характеристиките на запълнителя на повечето от проучените ями от I хил. пр. Хр. Поради това сред някои от специалистите, изследващи тази проблематика, е разпространено схващането за утилитарно предназначение на ямите, които те приемат за боклучни (Божинова 2010, 143; Попов 2007, 196). Тук трябва да се постави въпросът доколко е възможно днес да се разграничат останките от ритуалните и ежедневните дейности, които най-често са неразривно свързани в живота на древните общества, както и дали е уместно да се използва термина „боклук“ – понятие от 20 век, по отношение на материални останки от миналото (Charman 2000, 61-63).

Повечето от изследователите на този тип обекти са категорични за връзката им с религиозните вярвания на траките и определят ямите като ритуални (Агре 2001, 56-59; Балабанов 1999, 74-75, 2011; Божкова, Ников 2010, 217 сл.; Георгиева 1991, 9; 1999а, 179; Нехризов 2006, 422-423; Нехризов 2006а, 186-187; Тонкова 2010, 209; Тонкова 2003, 479-483). Такава интерпретация е предложена още при първите разкопки на подобен комплекс през 30-те години на 20 в. – този в Кукова могила от могилния некропол при Дуванлий. Проучените ями са определени като култови, свързани с погребалните ритуали и култа към мъртвите (Филов 1934, 12). Заедно с посочените аргументи за ритуалния характер на ямните комплекси в Тракия са изказани различни хипотези относно интерпретацията им. Обредните практики в ямите се свързват с божествата на плодородието и култа към мъртвите

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

(Георгиева 1991, 8-9), с култа към Великата Богиня-майка (Котова 1995, 86) или с битовата магическа обредност (Балабанов 2011). Сериозни основания има и предположението за хтоничната насоченост на провежданите в ямите традиционни действия (Нехризов, Цветкова, 2008, 337; Nekhrizov, Tzvetkova 2011).

Литературните данни за религиозните обичаи на близка Елада предлагат възможни решения по отношение извършваните ритуали в тракийските ямни комплекси. В рамките на гръцката обредност ямата представлява прост олтар, в който се принасят жертви на подземните божества (Burkert 1985, 199; Mikalson 2005, 5; Larson 2007, 12). Провежданите обредни действия в ямите се свързват с култа към мъртвите/хероите или с магически практики (Hom. Od. 11.25–36; Hdt. 5.92G; Ovid. Met., 7.240–250) (Larson 2007, 204).

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

**Гробницата при Долно Луково – архитектура и декорация. – В:
Дискусионна работилница “Другата гледна точка”. Монументални гробници
и гробни съоръжения в Тракия – документация, интерпретация,
социализация, Гюлечица, декември 2006 г. (под печат)**

Гробницата се състои от гробна камера с почти квадратен план и вход от юг, отворено на юг преддверие и дромос с неустановена дължина. Камерата и преддверието са построени като първо е бил оформен пода от грижливо издялани мраморни плочи с различни размери. Направо върху пода са стъпвали стените, изградени по различен начин.

Северната стена на камерата е изцяло от мраморни блокове и плочи, подредени в неправилни редове. Само най-долните два реда, съответстват тези от източна и западна стена. Първият от тях е оформен от вертикално поставени мраморни плочи, чиято дебелина не надхвърля 0,15 м. Вторият е от подобни плочи, поставени хоризонтално, така че лицето им е изравнено с тези от първия ред, а по-голямата им част излиза извън стената. Лицето на плочите от втория ред на източната и западната стена е леко скосено. Третият ред при тези стени е от значително по-дълги и малко по-дебели блокове от мек варовик. Лицата на тези блокове запазват ъгъла на скосяване от втория ред. Четвъртият последен ред е от по-тесни, но по-дебели варовикови блокове. Поради това, че носят тежестта на покривните, те са силно обрушени.

Южната стена отделя камерата от преддверието, в нея е оформен входа и това определя по-различния начин на изграждането ѝ. И тя както северната е градена така, че част от страничните блокове излизат извън обема на камерата. Само първия ѝ ред отговаря на ортостатния ред на останалите, но е изпълнен от по-дебели мраморни плочи. Следващите два са от варовикови блокове. Входът е оформен от три мраморни плочи с дебелина 0,15 м, долният праг е от по-тънка плоча, в която са вкопани жлебове, осигуряващи захвата със страничните. Над горния праг е положен голям варовиков блок, стъпващ на специално оформени легла в разположените от двете му страни квадрати от третия ред. Тези квадрати са положени по-ниско от блока над входа, затова нивото им е изравнено с два по-тесни. Четвъртият ред е от три блока, върху тях ляга един кубичен, който комуникира с тези от покритието и затова е специално засечен.

Покритието е двускатно, изпълнено от четири двойки масивни варовикови блокове (с приблизителни размери – 1,60x0,55x0,43 м). Долните ръбове на късите страни на покривните блокове са изрязани, така че да осигуряват по-широка контактна повърхност с блоковете, върху които стъпват отдолу и със срещулежащите им отгоре. Стабилността на конструкцията е усилена чрез оловни пломби, свързващи покривните блокове един за друг в горната част.

Преддверието е по-тясно и по-ниско от камерата. Стените му са изградени от по два варовикови блока, лицевата страна на които е рустизирана. Покритието е осъществено по същия способ, както при камерата, но от две двойки блокове.

Дромосът е граден от ломени местни камъни на калова спойка, стените му са наклонени навън, вероятно с цел да укрепват могилния насип. Пред преддверието от изток и запад са запазени участъци с дължина около 4,5 м и височина около 1 м. Не е изяснена общата дължина на дромоса, но при проучването в траншеята от

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

периферията на насипа до запазените участъци се установи голямо количество големи ломени камъни и хороснова мазилка, вероятно от падналите навътре стени. Това позволява да се предположи, че дромосът е осигурявал достъпа от периферията на могилата до преддверието.

Между преддверието и стените на дромоса има известно разстояние, което е било заето от незапазена сега структура. За това говори фактът, че при двете странични стени на преддверието хоросановата мазилка продължава на юг извън челните блокове, а в замазката на дромоса са оформени чупки. Може да се допусне, че между преддверието и дромоса е имало конструкция, носеща представителна фасада. Към такова предположение насочва и скосената от едната страна плоча. В случай, че тази плоча е част от фасада, тя може да е изглеждала както фасадата на гробницата на Гонимаседзе, открита при Смядово. Съществува и друга възможност – ако е имало още една такава плоча, която да е стояла огледално на първата, а върху тях да е поставена трета с триъгълна форма, то би се оформил своеобразен фронтон, разположен над входа на фасадата. За съжаление тези вероятни реконструкции са само хипотетични.

Проведеният анализ на скалните материали, употребени при строителството на гробницата, доказва местният им произход. Варовикът е бял, ронлив и мек с биокластична структура. Подобни варовици с олигоценска възраст се разкриват югоизточно от с. Малко Градище и в долината на р. Армира, близо до Ивайловград. Мраморът е с тънка прослойност и много дамари. Най-близо разположените находища на такъв материал са в района на с. Пелевун и при с. Камилски дол.

В ортостатния първи ред от мраморни плочи на гробната камера е оформена нейната пластична украса. Върху 8 от общо 14-те плочи са представени релефни геометрични фигури – диск, квадрати, правоъгълници, петолъчна звезда, както и две реалистично изработени изображения на конска глава и риба. Релефни квадрати са оформени и в два от покривните блокове. Отвън, в горния край на западната страница на входа е изсечен полумесец. Много важно е да се подчертае, че оформените в мраморните плочи изображения са били покрити с хоросанова мазилка и не са били видими, поне в един втори етап от използване на гробницата. Малко допустимо, но в известна степен вероятно, е мраморните плочи с релефни фигури да са преизползвани вторично.

Всички части на гробницата от Долно Луково са били покрити с хоросанова щукатура, малка част от която беше съхранена на място. По няколко запазени фрагменти беше установено, че върху плочите от крепидомата е била нанесена розова замазка. С такава замазка е покрит дори подът на дромоса, където тя е излята направо върху трамбованата пръст. Основният цвят на стените на камерата е светло син, покривните блокове са били измазани с бял хоросан. Стените са били украсени с пояси в наситено червено, виолетово и тъмно синьо, чиито ред не може да се възстанови.

За разлика от камерата, в преддверието, което беше запълнено с пръст, са запазени участъци от съхранена на място стенна мазилка. На тази база може да се реконструира последователността на цветните пояси. Над пода започва издаден напред бледо виолетов цокъл, върху който са нанесени коси светли ивици. Полето над цокъла представлява имитация на блоков градеж в “слонова кост”, любопитно

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

е че имитацията покрива рустицираните блокове от стената без да съвпада с реда им. Следва леко издаден напред тъмно син пояс, предхождащ поле с охров цвят. Покритието, също както в камерата, е измазано с бял хоросан. Плочите, фланкиращи входа, са покрити с хоросан с цвят “слонова кост”. Важно е да се подчертае, че хоросановата мазилка по стените на преддверието е нанесена върху изравняващ слой глинена.

Въпреки грубия градеж на дромоса, стените му също са били покрити с хоросан. Лицето на зида от ломени камъни е изравнено с глинена мазилка, върху която е нанесена хоросановата с бял цвят.

Използваната техника е мокро фреско, поясите или паната са очертавани с остър предмет върху мократа мазилка. Мазилките са дву- и трислойни, като предпоследния, в някои случаи последния слой, е оцветен. Химическите анализи показаха, че не са използвани органични свързватели. Здравината на мазилката се дължи на особеността на ворта да карбонизира под въздействието на CO₂ от въздуха.

Гробницата от Долно Луково може да се класифицира като еднокамерна с четириъгълен план на централната камера и допълнителни помещения по предложената от арх. М. Русева типология. Особеното при нея е присъствието и на преддверие и на дромос, вероятно разделени от фасада. Използваната техника на градеж е псевдоизодомна двуредна ортостатна. Изграденото по специфичен начин двускатно покритие на гробницата от Долно Луково няма преки аналози сред известните тракийски зидани гробници.

Важна особеност на гробницата е нейната пластична украса, която няма аналог по отношение избора, подредбата и местоположението на релефните фигури, изсечени в мраморните плочи. Какво е било естетическото въздействие на тези дребни релефни фигури, разположени в близост до пода на камерата, е трудно да се отговори днес. Изглежда логично да се търси връзката с погребалния култ на тази композиция от знаци и символи. Пластичната украса, прецизно следваната система на подреждане на блоковете и грижливо обработената им повърхност, включително и рустицирането на блоковете от стените на преддверието, говорят за първоначален замисъл за декоративно звучене на детайлите от интериора. Днес е трудно да се отговори на въпроса какво е наложило след това покриването на стените с хоросанова щукатура. Анализът на запазените части от стенописната декорация на гробницата при Долно Луково позволява тя да бъде причислена към пластичния структурен стил в украсата на интериора.

Въз основа на откритите материали и находки, извършеното погребение в гробницата се датира след средата на III в. пр. Хр. Възможността гробницата да е имала два периода на използване, позволява изграждането ѝ да се постави малко по-рано, но не преди началото на III в. пр. Хр.

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ritual Pit Complexes in Iron Age Thrace. The Case Study of Svilengrad-site. – Actes from VIIth Anatolian Iron Ages Symposium. (co-publication with J. Tzetzкова (in print)

Натрупаната значителна като обем емпирична база налага необходимостта от обобщаване на резултатите от проучваните ямни комплекси в Тракия, още повече че ежегодно с новите разкопки данните се увеличават. Въпреки че основните характеристики на ямите са сходни при почти всички изследвани обекти, все още не са напълно изяснени проблемите, свързани с мястото на ямните комплекси в селищната система, връзката им с близко разположените синхронни обекти, изборът на място, вътрешната организация и топография, времетраенето на използването им и др. Все още сред специалистите няма единодушие относно предназначението на ямите – част от тях отреждат чисто утилитарни функции на ямите – те са определяни като ями за съхранение на хранителни продукти, складове за съдове, погребални и дори боклучни. Повечето от изследователите на този тип обекти са категорични за връзката на тези съоръжения с религиозните вярвания на траките и определят ямите като ритуални.

Налага се необходимостта от системно изследване на ямните комплекси, чрез което на базата на статистически анализ да се потърсят закономерности и да се предложат хипотези. Съвременното развитие на компютърните технологии и приложенията на ГИС в областта на археологията предлага възможност за такъв анализ. Добра възможност за провеждането на такъв ГИС базиран анализ предлага обекта при Свиленград поради сравнително пълното и системно проучване, дългият период на функционирането му, многообразието на разкритите ями, разнообразието на откритите находки и следи от ритуални практики.

Въпросът за ролята и функциите на ямния комплекс при Свиленград остава най-съществен, но също така най-проблематичен, доколкото могат да бъдат намерени аргументи в подкрепа както на неговия утилитарен така и на ритуалния му характер. Безспорно, значителният брой съоръжения от ЖЕ свидетелства, че в случая става въпрос за едно често повтарящо се действие, извършвано систематично в продължителен период от време, на едно и също място, явно от едно и също население, което пази спомена за това място и начина на извършване на това действие.

Въпреки откриваните в ямите семена и растителни останки от култивирани растения, начинът им на оформяне и липсата на обмазване не позволява те да бъдат определени като ями за съхранение. От друга страна, желаещите да видят в тях боклучни депа ще трябва да обяснят неговия обем (145 куб. м за всичките 207 съоръжения) на отложенията за един такъв значителен период от време или специфичните форми на ямите, вместо по-прагматичното депониране (изхвърляне) на битовите останки на естествения терен. Друг е въпросът доколко е уместно да се използва термина „боклук“ по отношение на материални останки от древността.

Действително, като свидетелства за боклучния характер на пълнежа на ямите могат да се използват наблюденията, според които всички намерени в ямите съдове и предмети са излезли от употреба. Между откритите в тях многобройни керамични фрагменти много рядко се срещат части от един съд на различни нива в пълнежа. Пръстта в ямите, често е наситена с пепел и въглени, без обаче да има следи от

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

горене в тях, почти във всички присъстват късове стенна мазилка. Според остеологичните изследвания откриваните в съоръженията основно дребни, често натрошени или нарязани животински кости от различни индивиди имат характера на кухненски остатъци.

Установените специфики във формата, размерите, състава и съотношението между компонентите на пълнежа, но най-вече разкритите ситуации в някои от ямите – целите човешки и животински скелети, струпванията от керамика, камъни или мазилка, не позволяват ямите и съответно комплекса да бъде разглеждан като боклучно депо. Те дефинитивно бележат съзнателни действия от многовариантни култови практики. Част от тези действия без съмнение е самото изкопаване и запълване на ямата, което както бе установено при проучването, е извършвано почти едновременно или в кратък период от време.

В този ритуален контекст разновременния произход на находките от ямите би намерил възможното обяснение, че те са вземани от депо, в което са отлагани материали, използвани при практикуването на определени ритуали. Това предположение обяснява общите характеристики на пълнежа и асинхронността на находките в тях. Ако то е вярно, датирането на ямите ще се окаже твърде условно и най-късните материали, открити в тях могат да се приемат само като *terminus post quem* за запълването им.

Различна семантика може да се открие и в присъствието на видовете находки в пълнежа на ямите. Поставянето на части от жилища и огнища, значителният брой открити фрагментирани хромели, както и въглени и пепел се приема за алузия за дома и домашното огнище. Може да се приеме, че тяхното принасяне е обредно действие, чрез което се цели да се осигури закрилата на дома. Откриваните прешлени за вретено, тежести за стан, пробитите кръгове от стени на съдове, както и печатите за шампована украса свидетелстват не само за развитието на занаятите, свързани с производство на текстил и керамика, но и за потенциалните социални групи, които са извършвали тези ритуали. От своя страна, тези наблюдения могат да служат и като индикация за половата принадлежност на участниците в ритуалите, предвид присъствието на артефакти, асоциирани основно с женски занаяти. Положените цели съдове в пълнежа вероятно са депонирани се само като дарове, но също така са служели в извършваните ритуали – либации, консумиране на храна/питиета.

С голяма сигурност може да се предполага, че при разкрити ситуации с животински скелети става въпрос за обредно жертвоприношение, засвидетелствано археологически. Специално място тук заема подборът на животните – основно кучета и прасета в ранна възраст. Практиката да се слагат в ямите толкова малки животни не е установена за сега в други ямни комплекси в Тракия. Кучешки жертвоприношения, и то специално на млади животни, са познати в рамките на Източното Средиземноморие, а символичното значение на кучето, използвано в ритуали, свързани с пречистване и лекуване, е известно в различни култури и религиозни обичаи през различни епохи. По същия начин прасето, поради своята продуктивност, често присъства както в подобни ритуални практики, така и като жертвено животно, особено при култа към Деметра, на която са принасяни в жертва и бременни свине. Именно при култовите ритуали по време на празниците Скира и Тесмофории, посветени на Деметра и Кора в Атика, едновременното

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

присъствие на кучета и прасета намира интересна аналогия. Тогава жените хвърляли новородени прасета, по-рядко кучета, клони от пиния и направени от тесто фигури на змии и фалоси в мегароните, които представлявали дооформени скални отвори. По-късно останките им били изваждани и смесвани със зърното за посев, за да се осигури плодородие. В този смисъл логично звучи и съпоставката на обредно ниво между мегарона и ритуалните ями.

Откриването на човешки останки в ямите, т.е. в непогребален контекст, остава един от основните аргументи в подкрепа на култовия им характер. То поставя въпроса за причините за депонирането им там. Повечето от изследователите на ямните комплекси в Тракия и съседните области с основание приемат, че откриваните човешки скелети или части от тях в ями са следи от извършени жертвоприношения. Ако това е така, то сведенията от античните автори за извършването на човешки жертвоприношения при траките (Hdt. 4.94; Diod. 33.14), намират археологическо потвърждение.

Резултатите от проучването на няколко ямни светилища, повечето от които датирани в КЖЕ, позволяват да се обобщи, че наличието на човешки скелети или отделни кости в ямите са изолирани случаи и човешката жертва е специална, изключителна ритуална практика. Тази констатация важи явно за времето на КЖЕ в Тракия. В сравнение с тях ямите с човешки останки, повечето от които са датирани в РЖЕ, от Свиленград представляват 10% от всички проучени. Важно също така е преобладаващото число на детски останки в комплекса. Този факт позволява да се потърси връзка с установената досега само в ямния комплекс при Свиленград практика в ямите от КЖЕ да се поставят съвсем малки или новородени животни. Вероятно тук става въпрос за промяна в ритуалната практика, състояща се в замяна на човешката жертва с животинска в по-късния етап на функционирането на обекта. Това би обяснило и факта, че в ямните светилища от КЖЕ човешки останки се откриват много по-рядко. Като символично жертвоприношение, заместващо човешкото би могло да се интерпретира и присъствието на антропоморфните фигурки сред депонираните в ямите дарове.

Наличието на останки от малки деца, допуска и възможността те да са били поставени в ямите след като са починали. Това предположение е свързано с високата смъртност в тази възраст в миналото и с липсата в проучените некрополи на гробове на кърмачета и малки деца. Откритите кости от недоносен плод или новородени бебета в ями правят тази възможност напълно логична. Намирането на детски скелети извън погребален контекст е обяснимо с оглед широко разпространената практика в древните общества децата, ненавършили определена възраст да не бъдат погребвани в общите некрополи.

Присъствието на въглени в пълнежа на ямите свидетелства за участието на огъня на някакъв етап в ритуалите. Тъй като в самите ями липсват следи от горене на място, явно това е ставало другаде, в рамките на комплекса или даже в домашното огнище, от където е донасяна живата пепел/въглени. Откриването на семена от житни култури вероятно трябва да се възприема като растителен дар към боговете и насочва евентуално към периода за извършването на ритуала – при всички положения след прибирането на реколтата през лятото. Специалното за поднасянето на растителни жертви споменава Херодот (Hdt. 4.33).

РЕЗЮМЕТА

на статии на д-р Георги Нехризов, публикувани след 2005 г.

Ако трябва да обобщим извършваните ритуалните практики в ямния комплекс, те ще включат изкопаването на ямата (при което се отнема светлата почва и се запълва с тъмна пръст), полагането на въглени/пепел, т.е. изгорени растителни останки, житни семена, животински кости (останки от обредни жертви/ритуално хранене?), предмети, свързани с ежедневието, бит, извършвани възлияния, жертвоприношения на животни (като пречистващи жертви или дар за боговете), човешки жертвоприношения.

Въпросът за идентификация на реципиента на тези култови практики – с кои божества от тракийския пантеон или вярвания на траките трябва да се свържат, се налага от само себе си. Липсата на сведения у античните автори за подобни ритуални действия при траките не позволява да се даде категоричен отговор. Общите наблюдения показват, че прилагането на универсален подход при тракийските ямните комплекси едва ли е възможно и правилно. Литературните данни за близка Елада предлагат някои паралели по отношение извършваните в ями ритуали. В рамките на гръцката обредност ямата представлява прост олтар, на който се принасят жертви на подземните божества. Често извършваните в ями ритуали се свързват с култа към мъртвите/хероите или магически практики (Hom. Od. 11.25–36; Hdt. 5.92G; Ovid. Met., 7.240–250). В унисон с тези сведения в литературата са изказани различни хипотези относно интерпретацията на ямите в Тракия – свързани с божествата на плодородието и култа към мъртвите, с култа към Великата Богиня-майка или битовата магическа обредност. Като цяло би могло да се обобщи тяхната хтоничната насоченост.

Данните от комплекса при Свиленград позволяват да се проследят директни асоциации с култа към Деметра и Персефона, предвид предлаганите паралели с ритуалните практики по време на празниците Скира и Тесмофории. Естествено тук трябва да се разбира съответният тракийски еквивалент(и) в смисъл на богиня на плодородието, господарка на подземното царство. Именно във връзка с тази обредност в Елада намира съответствие впечатлението за подчертаното женско присъствие при тракийските обредни ями. Може да се предполага, че в ритуалите извършвани там са участвали основно жени.

Общи наблюдения на топографската организация на полетата с ями позволява да се изведе като закономерност близкото им разположение до вода (река, водоизточник). Това предполага ако не прякото участие на водата в практикуваните ритуали, то поне на семантично ниво ролята на нейната пречистваща функция.

Развитието на ямните комплекси извън селищни структури позволява те да бъдат определени като места за провеждане на традиционни ритуални действия. Струпването на голям брой ями от една епоха на едно място, говори че то не е избрано случайно и изкопаването на ями, провеждането на ритуални действия и запълването им е подчинено на известна организация. Дори и оскъдни данните от писмените извори, допълнени от археологическите свидетелства, насочват към идеята че полетата с ями трябва да се разглеждат като своеобразни светилища. В йерархията на култовите места те биха могли да бъдат определени като светилища на открито, в които хората от близката околност епизодично са извършвали ритуални действия, свързани с хтонични култове.